

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut Politologických studií

Katedra Politologie

Bakalářská práce

2021

Otakar Pokorný

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut Politologických studií

Katedra Politologie

**Čí republika je ta Česká - Analýza vlivu republikanismu
na ústavu České republiky**

Bakalářská práce

Autor práce: Otakar Pokorný

Studijní program: Politologie

Vedoucí práce: Mgr. Tomáš Halamka

Rok obhajoby: 2021

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 27.7.2021

Otakar Pokorný

Bibliografický záznam

POKORNÝ, Otakar. *Či republika je ta Česká - Analýza vlivu republikanismu na ústavu České republiky*. Praha, 2021. 46 s. Bakalářská práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut Politologie. Katedra Politologie. Vedoucí diplomové práce Mgr. Tomáš Halamka.

Rozsah práce: 100 000 znaků.

Anotace

Má práce si dává za cíl popsat přítomnost a podobu vlivu republikanismu na Ústavní zákon 1/1993 Sb., tedy Ústavu české republiky ve znění, ve kterém byla přijata v prosinci 1992. Toho chci dosáhnout nejprve popisem příprav Ústavy a vytyčením nejsilnějších vlivů na její podobu. V takovém rámci se poté pokusím identifikovat, jestli byla při tvorbě využita teorie republikanismu a případně v jaké podobě. Pokud nebude objeven náznak využití republikánské teorie při tvorbě ústavy, pokusím se vytyčit hlavní body nepostradatelné v literě ústavy státu aspirujícího na republikánské zřízení tak, jak je vytyčil soudobý teoretik republikanismu Philip Pettit ve své práci *On the People's Terms*, a ty na text ústavy následně aplikuji. Výstupem práce by měla být analýza Ústavního zákon 1/1993 pohledem republikanismu, tedy určení míry přímého vlivu republikánské teorie na znění Ústavy a zhodnocení rozsahu přítomnosti republikánských institutů v literě samotného ústavního zákona. Tím zhodnotím do jaké míry naplňuje text ústavy republikánský ideál.

Annotation

In my bachelor thesis I aim to describe the presence and form of the influence of republicanism on the text of Czech constitution as it was adopted in December 1992. I want to achieve this by firstly describing the sole process of the preparations and I will then try to identify whether the theory of republicanism was intentionally utilized during the process and, if so, then in what form. If there will be found no hint of the use of republican theory in the creation of the constitution, I will try to outline the main republican axioms that every constitution of the state aspiring to embrace the republican ideal should consist of. I will use the axioms as outlined by contemporary republican theorist Philip Pettit in his work *On the People's Terms*. And I will then try to apply them on the constitutional text. The output of the thesis should be an analysis of Constitutional Act 1/1993 from the point of view of republicanism, i.e. determining the degree of direct influence of republican theory on the text of the Constitution and evaluating the extent of the presence of republican institutes in the text of the Czech constitution. That is to see in what extent the Czech constitution fulfills the republican ideal.

Klíčová slova

Republikanismus, ústava, vliv, Česko, dělba moci

Keywords

Republicanism, constitution, influence, Czechia, separation of powers

Title

Who's Republic is the Czech One? An Analysis of the Republican Influence on the Czech Constitution

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval mému vedoucímu práce Mgr. Tomáši Halamkovi za jeho neutuchající trpělivost a ochotnou pomoc v průběhu celé práce. Kdyby nebylo jeho tipů, rad, připomínek a pohánění k práci, jen těžko bych se dobral k závěru.

Obsah

Úvod	2
Teoretický rámec	5
Lid jako ústavodárce	7
Spravedlnost jako ústavní přirozenost	10
Republikánská tradice	11
Axiomy Pettitova republikanismu	16
Philip Pettit v kontextu ostatních politických myslitelů	17
Legitimní stát	19
Složky státní moci	20
Ústavní podmínky v bodech	20
Český ústavní pořádek	21
Vznik Republiky	22
Prozatímní ústava	22
Boučkův návrh	23
Vývoj z Československého systému	25
Příprava Ústavy České republiky	26
Komise	27
Práce s ideovými zdroji a debata o nejdůležitějších institutech	30
Postavení prezidenta republiky	31
Zastupitelský sbor	33
Samospráva	34
Článek 9	34
Republikanismus v Ústavě ČR	35
Shrnutí	39
Závěr	39
Summary	40
Použitá literatura	41
Teze bakalářské práce	43
Seznam příloh	46

Úvod

Republikanismus přináší asi nejkomplexnější teorii o svobodě občana se kterou jsem se dosud setkal, jeho argumentační záběr je tak široký, že pokrývá v podstatě všechny ideály občanské společnosti, kterých se snaží současné demokratické státy dosáhnout. Tradice sahající do starověkého Řecka nám přináší jeden z důležitých pohledů na svobodu občana, která díky své pozici třetí cesty při rozhodování mezi negativním a pozitivním konceptem svobody, které nám přineslo posledních sto let vývoje v Evropském prostoru od rozmetání mocenského statutu quo, reprezentovaného ústavami starých monarchií, po první světové válce. Kvůli naplňování ideálů republikanismu postupným společenským přijímáním ideálů rovnosti, spravedlnosti a práva, je v současnosti náročné přesně rozlišit obsah pojmu republika a demokracie. I přesto jsme schopni určit základní kontury republikánského systému tak, jak byl vytyčen ve starověku a následně obnoven v průběhu osvícenství a převzat jako inspirace pro novodobé ústavodárce. Je zajímavé sledovat vliv těchto ideálů na mocenská centra novověku a právě tak, jako se jeho stopy projeví ve „westminsterském“, tak „washingtonském systému“ a pro republiku bylo provoláváno při každé významnější revoluci 19. a 20. století, není už tak snadné identifikovat přítomnost jeho vlivu v současných ústavách světových demokracií, jakkoliv má k jeho ideálu nakročeno v podstatě každá země stavící na ideálech demokracie, svobody a spravedlnosti. Jelikož se pro Čechy a Slováky stala republika referencí na bývalý společný a své současné státy, rozhodl jsem se určit jak moc velkou měrou přispěla teorie doslova definující republiku do podoby našeho současného ústavního systému. Taková analýza může pomoci v rozšíření skutečné podstaty demokracie a republikánství v rámci současné české ústavy a jejích ideových zdrojů, určením podoby svobody jednotlivce skrze republikánský objektiv, reflektovat současný rozsah dělby moci mezi státními institucemi a společností a celkový přehled republikánských institutů nacházejících se v literě ústavy.

Ve své práci jsem se tedy rozhodl zaměřit na zhodnocení vlivu republikanismu na Ústavu České republiky a její ústavní vývoj, počínaje přípravou na tvorbu ústavy samostatného československého státu, iniciovanou okruhy českých politických a právnických špiček v průběhu první světové války a uzavřenou přijetím Ústavy ČR. Podoba tohoto vlivu by měla mít charakter obecného povědomí o existenci této teorie a jejího historického vývoje v podobě debaty o nejlepší formě společenské smlouvy a to na základě dělby moci neumožňující ani jedné ze složek státní moci její zneužití či její koncentraci ve vlastních rukou. Taková debata

by měla být doprovázena snahou o zajištění svobody občanů skrz právo na sebe-vládu, kde prostředkem pro takové rozdělení složek státní moci bylo využití všech tří forem „dobré vlády“ jak byly definovány Platónem, Aristotelem a rozvinuty v pracích Polybia a Cicera a následně oživeny osvícenstvím, využívané v debatě o spravedlivé vládě až do současnosti. Zároveň by tato znalost měla být doprovázena snahou ústavodárců o její užití přímo při tvorbě ústavního textu. Pokud by výsledkem bylo zjištění o nevyužití teorie republikanismu přímo při sestavování příslušných ústav, pokusím se o zhodnocení celkové přítomnosti republikánských institucí v současné Ústavě České republiky, a to za užití definice republikánského vlivu na demokracie, sestavené Philipem Pettitem v jeho díle *On the People's Terms*. Pro využití Pettitovy práce jsem se rozhodl z důvodu, že se jedná o jeho nejaktuálnější práci dopodrobna rozebírající republikánskou filosofii a implementaci republikánských tezí v rámcem společnosti tak, aby taková společnost měla šanci dosáhnout republikánských ideálů. Zároveň jako politického myslitele, který působil kritik snahy o implementaci jím popsaných republikánských institucí do ústavy současného státu¹.

Pokud bychom podrobněji zkoumali vývoj ústav jednotlivých států, především těch euro-atlanských, zjistíme, že vývoj akademické a společenské debaty (kdykoliv byla jen na chvíli připuštěna) na téma legitimacy státních zřízení a spravedlnosti jejich ústav sám zapříčinil rozvoj státních zřízení a postupné zlepšování lidských podmínek. Centrem republikánské debaty byly ideály svobody a rovnosti uskutečňované v rámci právního státu se stabilní vládou. Takové cíle si ovšem kladla většina revolučních i konzervativních politických teorií, a jejich vliv na státní zřízení jednotlivých států ať již vnitrostátní nebo zahraniční způsobil, že jednotlivé formy ústav se začaly přibližovat republikánskému ideálu. Tato evoluce ovšem z většiny nebyla podmíněna republikánskou teorií samou, za nejvýraznějšího pomocníka jí mohla být diskuze ohledně náležitostí dělby moci, dělby moci samotné, státní suverenity a sociální spravedlnosti. Tyto čtyři okruhy, jakkoliv se promítly na ústavních systémech Evropy a Ameriky 17. – 20. století, zapříčinily, že následně mnoho demokratických ústav přejalo jejich ideály ve svůj rámcem a jejich materie se tak stávaly čím dál více identické. To způsobuje náročnější určování vzájemného vlivu jednotlivých ústav, pokud nebyl výslovně popsán. Nejinak tomu bylo s Ústavní listinou 1920 a Ústavou ČR. Rozhodl jsem se tedy svou práci otevřít kapitolami shrnující vývoj jednotlivých ideálů zmíněných okruhů tak, jak působily na ústavní vývoj

¹ Snaha o revizi Španělské ústavy na základě republikánských myšlenek popsaných v Pettitově díle *Republikanismus* z roku 1997, z podnětu předsedy socialistické strany José Zapatera v letech 2002 – 2008.

zmíněného prostoru a období.

Pro shrnutí vývoje republikanismu mi posloužila práce Philipa Pettita, jakožto nejvýraznějšího současného autora republikánské tradice, především jsem vycházel z tezí zpracovaných v dílech *Republicanism* z roku 1997, podrobněji popisující vývoj republikanismu a *On the Peoples Terms* z roku 2012, kde autor popisuje konkrétní podobu nastavení společnosti a jejích institucí pro dosažení republikánského systému tak, aby byly použitelné v současných demokratických společnostech. Pro zkoumání vývoje české ústavy jsem se rozhodl využít především *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa* Jána Gronského pro přehled originálních liter jednotlivých ústavních textů s doprovodným komentářem osvětlujícím okolnosti jejich vzniku, *Příběh československé ústavy I.* Jana Kuklíka pro podrobnější představu o podobě debaty ze které vzešla Ústava 29. února 1920 a soubor přednášek ku příležitosti výročí 90 let od přijetí jmenované ústavy sebraných Petrem Mlsnou *Ústava ČR – vznik, vývoj a perspektivy*, které mi daly nahlídnout do soudobé debaty ohledně podoby inspirace, vzniku a výkladu ústavního pořádku ČR. Popis přípravy Ústavního zákona 1/1993 Sb. jsem převzal ze sborníku Jana Brože a Jana Chmela *Pohled za oponu: studie o vzniku Ústavy České republiky a o kontextu její interpretace*, věnujícímu se této konkrétní problematice. Text jsem doplnil o vlastní poznámky popisující konkrétní přínosnost takto zjištěných informací pro tuto práci. Dále také z důvodu potvrzení či vyvrácení práce s republikánskými argumenty při přípravě české ústavy. Pokud se v textu české ústavy vyskytují republikánské instituty, pak využívám tuto pasáž k objasnění jejich vzniku. Důležité pasáže z jednotlivých jednání zastupitelských sborů, zodpovědných za přípravu konkrétních ústavních listin byly již z valné většiny využity v podobě citace stenografických záznamů ve zmíněných pracích. Pro přehled vývoje debaty ohledně dělby moci, právním státě a ústavnosti jsem čerpal především z práce *Dělba moci v kontextu věčného hledání dobré vlády* Jana Kysely z roku 2020, která mi také pomohla vyhledat podstatnou část primárních zdrojů týkajících se vývoje politického myšlení. Pro zkoumání vlivu republikanismu na systém a ústavní texty států mezi ně řadí především práce Polybia, Monestquieuho a Listy federalistů. Samozřejmě nejdůležitějším zdrojem pro mě pak byly konkrétní texty Ústavní listiny Československé republiky z února 1920 a především Ústavy České republiky z ledna 1993 a ve znění pozdějších předpisů.

V průběhu práce jsem si uvědomil ambicióznost mého prvotního plánu a proto jsem se snažil alespoň co nejlíže přiblížit prvotnímu záměru mé práce, pro vyčlenění většího prostoru

pro samotný Ústavní zákon 1/1993 Sb. jsem se nakonec rozhodl pro omezení prostoru pro popis vzniku Ústavní listiny 1920 a přiklonil se k shrnutí popsání tzv. „Boučkova návrhu“, který, dle mého soudu, přinesl do debaty o podobu ústavy nově vznikajícího československého státu návrh nejvíce korespondující s možnou dobovou představou republikánského ideálu dělby moci. Svou práci tedy otevírám úvodním proslovem ke konceptu ústavnosti, následně se věnuji okruhu role suveréna ve státních zřízeních, konkrétně vývoji koncepce lidu jako ústavodárce a její nezbytnosti pro republikánský systém, navazuji popisem filosoficko-právní debaty na téma spravedlivé ústavy, tedy dosažení spravedlivého systému z podstaty legitimacy pouze morálních zákonů. Následně se soustředím na vyčíslení a vysvětlení axiomů republikanismu a shrnutí vývoje republikánské teorie z důvodu pochopení vývoje teorie samé, jelikož nemůžeme hodnotit rozsah republikánského vlivu na československou ústavu stejným způsobem jako na ústavu českou, když nevezmeme v potaz možnosti dobových debat. Po seznámení s vývojem jednotlivých vlivů se přesouvám ke krátkému úvodu do československé ústavnosti, kde se věnuji přijetí Prozatímní ústavy, ze kterého se hned odrážím k Boučkovu návrhu. Přejít k debatě o vzniku Ústavy ČR prokládám komentářem k ideologickému vypořádání se s přenosem některých náležitostí z Ústavy ČSSR, a vysvětlením, proč ústavní vývoj mezi lety 1948 - 1989 není pro hledání republikánského vlivu či přítomnosti republikánských ideálů směrodatný. Následně zkoumám rozsah vlivu republikanismu při přípravě samotné ústavy ČR. Svoji práci uzavírám analýzou Ústavy ČR pohledem republikánské teorie tak, jak ji ve svém díle *On the Peoples Terms* sestavil Philip Pettit.

Pokud bylo za celou dobu ústavního vývoje Československé a České republiky operováno s teorií republikanismu, bude možné určit jeho přímý vliv na konkrétní body současné české Ústavy. Pokud se nepodaří zjistit jakákoliv přítomnost republikánských argumentů při jejich tvorbě, bude třeba vyhodnotit, že provolávaný republikanismus Československé a České ústavy se odvíjel od jiných východisek než snahy o dosažení republikánského zřízení tak, jak ho republikánská tradice definuje. Celkově bychom měli být schopni získat jasnou odpověď na otázku do jaké míry je česká ústava ovlivněna ústavním ideálem republikánské tradice.

Teoretický rámec

„Ústavnost moderní doby vyvěrá z ideového zlomu novověku. Kdy došlo k vytvoření světonázorově ucelené koncepce, ve které se snoubí prvky racionalistického, jakož i

empirického učení.“ (Mlsna 2011: 9)

Hodnocení historických, nebo ideových zdrojů, není pouze v případě ústav ošemetným podnikem, dokáže se stát poměrně náročnou výzvou pro zkoumání jakékoliv problematiky napříč společenskými vědami. Citovat, či pouze využívat pro současnou práci pojmy používané v historických pracích, může narazit při snaze o jejich definici na problém odlišnosti jejich významů. Staletí nazpátek mohl být význam konkrétního pojmu chápán velice odlišně než jsme tomu zvyklí dnes a stoprocentní vystižení obsahu pojmu, který budeme z historické práce porovnávat se současným užíváním může být námětem pro samostatný studijní obor. I na takové premise staví práce jednoho z předních teoretiků republikanismu, profesora regie na Cambridgeské univerzitě a zakladatele Cambridgeské školy historie politického myšlení Quentina Skinnera. Jelikož republikanismus počítá s institucí státu, využijme jako konkrétní případ Skinnerovy eseje *O státě*, ve které se věnuje vývoji pojmu státu a uvádí, že se pojem nejprve užíval v podobě *status* k označení stavu či postavení vládců (Skinner 2012: 10), dále pak rozvádí postupnou přeměnu jeho významu do současné podoby. Vyvozovat podobu vlivu u soudobé ústavy se může stát stejnou výzvou, už jen pro rozdílnost motivů, které se skrývají za přijímáním na první pohled podobných ustanovení. Natož pak ideové zdroje, jež jsou nerozlučně spjaty s dobou historické události a jako takové jsou obtížně „přenositelné“ do doby současné. V tomto kontextu tak není Ústavní listina 1920 jediným ideovým zdrojem Ústavy ČR historické povahy, ale je jím bezesporu celý ústavní vývoj ve Spojených státech amerických a ve Francii v 18. století, kdy dochází ke společenskému a politickému vnímání ústavy jako základního, jednotného a úplného rozhodnutí ústavodárce o základních parametrech státu. (Mlsna 2011: 26-27) Dodejme, že právě v této zmíněné době se formulují ideové základy republikánské teorie tak, jak ji známe dnes, ať již skrze americké Federalisty, anglické obhájce smíšené ústavy, či francouzské myslitele zaujaté angloamerickými systémy své doby. V celé práci se budeme opakovaně setkávat s přejímáním ideálů lidství, svobody a demokracie v rámcích historických i současných ústav. Lze tak konstatovat, že ústavy nelze pokládat za něco na místě tvořeného, ale spíše projevení ducha revoluce a odrazu společenského přesvědčení ústavodárců navazujícího na historickou tradici ústavního myšlení. Ústavy samy, tu českou nevyjímaje, pak nastavují předpoklady pro vytyčení a ustálení ústavních a právních poměrů. Nejvýstižněji takový přístup popisuje formulace G. W. F. Hegela, že ústava se stává bezprostřední skutečností, ve které se odráží idea státu. (Hegel 1992: 280) Takovým ústavodárcem se pro většinu současných ústav stal lid.

Lid jako ústavodárce

V této kapitole čtenáři nastíním postupný vývoj konceptu lidu v rámci ústavy. Pro soudobý republikanismus je lid logickým ústavodárcem jelikož je pro dosažení republikánské ideje svobody nepostradatelný. Jedná se ovšem o ústavodárnost za velice specifických podmínek, které nejsou přirozeným východiskem vývoje konceptu lidu jako ústavodárce jako takového. Abychom pochopily rozdílnost ústavodárnosti lidu v republikánském zřízení a pouhého konceptu lidu-suveréna je potřeba nastínit podobu vývoje suverenity lidu jako ústavodárce mimo rámec republikánské teorie. Současná podoba lidu jako vykonavatele moci se nezrodila ze dne na den a samotný lid byl nesčetněkrát využit jako podmínění legitimacy mnoha režimů. Otázka je, jakým způsobem se vyvíjela pozice lidu od jeho absolutního podřízení vládci po suverénní výkon jeho moci skrze ustanovování sborů zákonodárné moci v ústavním státu. Je důležité vnímat jakým způsobem se rozvoj společnosti podepsal do suverenity lidu. Republikánský argument suverénního jednotlivce se neslučuje jak s předáním moci do rukou jednotlivce nebo instituce, pro zajištění bezpečnosti „od něčeho“ a následného užívání takto nabytých svobod, jak tomu je v případě Leviathana Thomase Hobbsa, tak ani ve formě většinového rozhodování v rámci přímé demokracie, jako ji popisuje Rousseau. Všechny tyto směry ovšem stály napříč historií za změnou postavení obyvatel území a později států a poddaných svých pánů v občany.

Pro republikanismus je důležité pracovat s kategorií lidu v rámci ústavy, ne s lidem na pozici suveréna. Taková kategorie lidu totiž neumožňuje vymáhat jednu ze základních premis republikanismu a to svobodu jednotlivce jako nedominanci ostatních nad jeho osobou. V tomto výběru může obstát jedině lid v ústavě, tedy svázaný obecně platným právním řádem, který zároveň zaručí že lid přenechává výkon moci, které je držitelem, svým zástupcům, které má právo volit. Philip Pettit pro řešení rozděluje lid na *ustavující (constituting) a ustavený (constituted)* (Pettit 2012: 309), k těmto konceptům se v práci vrátím v kapitolách věnovaných právě Pettitově republikanismu. Zároveň odvolání se na lid jako nositele moci nevylučuje absolutistický systém vlády. V rámci teorie společenské smlouvy je asi nejznámějším obhájcem takového lidem zvoleného absolutismu Thomas Hobbes. Tradice takových teorií ho ovšem dalece předchází. Konstrukce *lex regia*, podle které je zdrojem císařské moci její neodvolatelné přenesení lidem *translatio*, se objevila již za starého Říma a byla hojně oživena středověkými glosátory. (Lee 2016: 51 – 67) Do opozice tomuto výkladu přenesené moci se kvůli rozporu s její neodvolatelností postavili například Vilém z Ockhamu nebo Marsilius z Padovy.

Jimi argumentované odvolatelné, podmíněčné svěření moci *consessio* se v období pozdní scholastiky následně změnilo na *delegatio*. (Sartori 1987: 29)

Absolutním vzdáním se práv ve prospěch panovníka argumentovala také rakouská státopěda 18. století. (Kysela 2020: 16) Samotný odkaz na lid sám o sobě nevyklučuje sjednocení moci do jediných rukou. Takových příkladů nám historie nabízí přešel až již od v postavě císaře Napoleona, tedy panovníka, kterého legitimita nebyla přenesena dynasticky, ale spousta dalších autoritářských a totalitních režimů 20. století. Nejhorší zvěrstva v lidských dějinách se ostatně častokrát děla a dějí právě z „vůle lidu“. V takových případech lid povětšinou zastupuje revoluční většina, nepočítáme tedy situace uchopení moci systémem odvolávajícím se na lid, který ovšem mezi lidem nedostal spontánní většinové podpory. Walter Lippmann ve svém díle *Veřejné mínění* popisuje v podstatě výměnu nezpochybnitelného původu společenského řádu u myslitelů 18. století tak, že „*nápadnější andělé, démoni a králové se z demokratického myšlení vytratili, ale potřeba víry v záložní osudové síly přetrvala. Uplatňovala se také u myslitelů 18. století, kteří připravovali půdu pro vývoj demokracie. Jejich víra v Boha byla slabá, nicméně měli vřelé srdce a v doktríně suverenity lidu našli odpověď na svou potřebu nezpochybnitelného původu nového společenského řádu. Zde bylo ono tajemství, o němž se drze a rouhačně otírali pouze nepřátelé lidu.*“ (Lippmann 2015: 205 – 206)

V současném světě se na poli ústavní legitimacy odvozené z lidu domáhá jen minimální počet režimů. Idea právního státu, kde je suverénní lid definován jako zdroj moci a zároveň její vykonavatel², se stala napříč světem daleko přijatelnější formou. Pro základy takového pohledu se opět musíme vrátit do let revoluční Francie konce 18. století. Francouzská revoluce a následný ústavní vývoj přináší v rámec evropské ústavnosti pohled na lid, jako ustavující moc, která má oprávnění přijmout ústavu jako jednotný akt, který upraví celkové základy výkonu veškeré státní moci. Pod vlivem abbého Josepha Sieyese se začala rozlišovat moc ustavující a ustavená, především se stanovil rozdíl mezi prvotní (originární) a odvozenou (derivativní) ústavodárnou mocí oprávněnou ke změnám ústavy. Lid (či národ) je zde nositelem prvotní nezávislé ústavodárné moci, protože z jeho vůle je formován stát. (Sieyes 2002: 53) Lid existuje nezávisle na ústavě a jako ustavující moc je vždy nad ústavou, je vždy pánem, který disponuje prvotním ústavodárným rozhodnutím. Ústava je pro Sieyese úplným základem veškerého jednání státu, které zároveň limituje. Státní moc je rozdělena na jednotlivé složky a ty odvozují

² Povětšinou prostřednictvím volených zastupitelů.

svoji legitimitu právě z lidu. Legitimita odvozená takovým ústavodárným rozhodnutím lidu neumožňuje, aby jakýkoliv státní orgán měl pravomoc volně nakládat s ústavou, natož ji měnit. Touto definicí byly položeny základy moderní ústavní teorii. (Mlsna 2011: 29 – 30)

„Společnost, ve které záruka práv není zajištěna a ve které rozdělení moci není zavedeno, nemůže o sobě říkat, že má ústavu.“³

Na druhé straně Atlantiku se ve stejné době při ustavení Spojených států amerických do ústavy promítl ještě jeden důležitý aspekt, který pomáhá státu ušetřit se ideologicky vyhraněných revolucí a stává se silným stabilizačním prvkem systému ruku v ruce s koncepcí smíšené ústavy, a to federalizace, společně se složitým systémem brzd a protivah podepřenou dělbou moci. Federalizace zaručí nutnost širokého konsensu sobě mocensky rovných institucí, které mohou zastupovat různé zájmy různých obyvatel státu, složitý systém brzd a protivah potom zaručuje kontrolu povolaných zástupců z vlastních řad tak, aby nikdo nedržel v ruce větší, než tu nejnutnější moc k vykonávání úřadu mu svěřeného. (Madison 2008: 187 – 193) Stabilitou amerického politického systému je nám dokazováno, že čím propracovanější budou v rámci ústavy *„způsoby takřikajíc profánního omezování moci, tím menší bude důvod opřít se o metafyzický argument.“* (Kysela 2020: 18) Republikánský systém je tak schopen skrz řádné vyvážení vykonavatelů státní moci předejít vyhoceným ideologickým rozbřojům. Systém tak bude jednoduše vzdorovat zájmovým skupinám jejichž cílem by mohl být *„vlastní stát, kde nikdo nebude sedět, všichni budou stát a následné srovnání všech rozdílů a nerovností za zvuku praskajících kostí.“⁴*

Lid v republice je ústavodárný, není ovšem neomezeným suverénem. Nastíněním vývoje konceptu lidu jako ústavodárce jsme pomohli rozlišit jak se republikánský koncept odlišuje od pouhých úvah o suverénní moci lidu a jaké klade překážky tyranii většiny či menšiny delegované v zájmu většiny. Nesmíme ovšem zapomenout, že dosažení spravedlivého systému, který zaručí maximální možnou úroveň svobody jednotlivce je podmíněno vládou práva, které budou vystaveni i volení zastupitelé, kteří tak sami pocítí dopad vlastního rozhodování. Pokud bychom žili ve státě, kde by toto nebylo zaručeno, nemůžeme se nikdy dovolat spravedlnosti vůči těm, co by nám tak fakticky neodpovědně vládli. Je potřeba se zamyslet, zda-li idea spravedlivé ústavy nenaráží na neuchopitelnost pojmu spravedlnosti.

³ čl. 16 Deklarace práv člověka a občana ze dne 26. srpna 1789

⁴ WWW, Neurobeat, skladba Stát, volně parafrázováno.

Republikánská spravedlnost na úrovni práva pramení z nedominance skrze právní systém, tedy rovnosti dopadu právních předpisů na všechny obyvatele stejnou mírou, debata na téma spravedlnosti práva je ovšem nerozlučitelná s vývojem politických teorií, které měly na ústavní vývoj moderních států větší vliv než samotný republikanismus. Pro vykreslení republikánské spravedlnosti v ústavě je potřeba popsat alespoň základní kontury vývoje této společenské debaty a o to se pokusím v následující kapitole.

Spravedlnost jako ústavní přirozenost

Republikanismus usiluje o spravedlnost ve smyslu svobody jako nedominance, ovšem pojem spravedlnosti ve vztahu k legalitě byl, stejně jako každá v této práci zpracovaná společenská problematika, centrem diskuze již minimálně od dob ustanovování základů moderního práva ve starověkém Říme.⁵ Usilování o právní stát se stalo podhoubím pro vznik republik a tak, i když státy neusilovaly o přímou podobu republikánského zřízení, dokázaly se na základě výkladu spravedlnosti v právu jeho ideálu přiblížit.

Již u sv. Augustina se můžeme setkat s polemikou nad tím, zda může být nespravedlivý zákon (*lex iniusta*) zákonem a dospívá k závěru, že tomu tak být nelze. (Mlsna 2010: 32) Petr Mlsna uvádí tuto myšlenku slovy moderní právní terminologie tak, že pozitivní právo, tedy právo, které lze v danou dobu odvodit z psaných právních norem jako platné, musí být ve shodě s lidstvím. Augustinův argument je podložen teologicky, člověk nesmí vystoupit proti božímu stvoření, moderní doba stanovuje jako základní prepozitivní formu lidskou důstojnost. Napříč historií ovšem prepozitivní forma nabývala mnoho podob. Pro Tomáše Akvinského jím bylo obecné dobro,⁶ Immanuel Kant zase hovoří o svobodě jako jediném původním právu a to každému člověku přisuzuje na základě samotného bytí člověkem či lidství.⁷ Konkrétní pojednání o prepozitivní formě, která nabyla v tomto případě podoby přirozeného a pozitivního práva se ujal René Marcic, který o základech spravedlnosti v rámci práva vyvstávající od základních zákonů hovoří takto: „*Přirozené a pozitivní právo (to se rozpadá do nespočetných oddílů a bohatě se rozvětňuje) tvoří jedinou všeobecnou a nepropustnou souvislost korespondencí a souvislostí: jeden systém, který netrpí žádná cizí tělesa, ať by byla jakékoli hodnosti. Tato jednota není pouze gnoseologická podmínka, logické apriori, je naopak a především věcné apriori, onticko-ontologický stav. Nejbližším bezprostředním důvodem*

⁵ Připomeňme například Cicerův spis *O povinnostech*.

⁶ O zákonech pojednává Tomáš Akvinský ve své *Teologické sumě*.

⁷ Immanuel Kant se k tomuto vyslovuje v *Základech metafyziky mravů*.

platnosti práva je přirozenost jako řád bytí“ (Marcic 1964: 908). Mlsna dosazuje na místo prepozitivní formy Ústavy ČR lidskou důstojnost, svobodu a spravedlnost, které tak Česko zavazují k bytí svobodným a demokratickým státem, kde bude jeho veškerá činnost vázána právem právě v duchu Marcinovy teze. (Mlsna 2011: 32)

Pokud je spravedlivá společnost jedním z cílů moderních ústav, a připustíme-li, že za každou ústavou stojí konkrétní historický vývoj, pak můžeme sledovat postupné naplňování ideálu právního státu, podmiňující rovnost všech občanů před zákonem. To ovšem samo naplňuje republikánský cíl nedominance a způsobuje náročnou dešifraci výskytu tohoto republikánského ideálu v jednotlivých ústavách, především tedy západních demokraciích. Poukázat na vzájemné ovlivnění ústav může být liché ve smyslu, že každá ústava může čistě eklekticky přejímat ony univerzální ideály lidské rovnosti a svobody. Je tedy nutné jasně vymezit základy republikanismu, hledané v literě českého ústavního pořádku a následně potvrdit či vyvrátit jejich přítomnost či naplnění. Listina základních práv a svobod, která se součástí českého ústavního systému nám poskytuje dobrý příklad výslednice dlouhosáhlého vývoje ústav západních demokraciích, které v jejich aktuálním znění často přepokládají a za základy demokratického právního státu pokládají základní lidská práva a svobody a jejich nezbytné projevení v demokratickém právním řádu. Jejich naplňování a dodržování je tak povinností veškeré státní moci. (Mlsna 2011: 33)

Když jsme rozebrali koncepci spravedlnosti v ústavním systému a výkladu jejího původu, završili jsme dvě proměnné které sestávají z několika zásadních tezí potřebných pro republikánský ústavní systém, jmenovitě především rovnost občanů a vládu práva. Tyto dvě koncepce, jak jsme mohli vidět, se rozvíjeli paralelně s jejich výkladem v rámci republikánské teorie a jako takové samostatně ovlivňovaly podobu ústav historických a současných světových demokraciích. Tím by mohly nahrávat tezi, že od počátku ústavodárci pracovali s republikánskými ideály za účelem dosažení samotného republikánského zřízení, jednalo by se ovšem o mýlku, a proto bylo důležité pro další rozbor ústav tuto skutečnost uvést. Díky nastíněným skutečnostem se nyní už můžeme přesunout na analýzu samotné republikánské teorie, jejího vývoje, axiomů a konečně případné podoby jejího vlivu na československou a českou ústavu.

Republikánská tradice

Republikánská debata již od starověku věnuje svoji pozornost věcem veřejným, mezi

keré vztahuje nejen podobu dělby moci ale celkové nastavení společenského řádu a vztahů tak, aby byla zaručena lidská svoboda, důstojnost a spravedlnost. Není ovšem cílem této práce zkoumat všeobjímající pohled republikanismu na jednotlivé společenské problémy našeho současného státu, ovšem pouze popsat přítomnost republikánských institutů v současné ústavě. Abychom byli schopni vypořádat jaké zásady budeme v debatách o přijetí a samotném textu ústavy hledat a proč, shrneme si základní vývojovou linku republikánských úvah o ústavě, na jejímž konci budeme schopni lépe odůvodnit současnou podobu republikánského ústavního systému, jehož axiomy budeme v textu současné ústavy hledat. Proto nejprve rozvedu historický vývoj republikánských myšlenek o ústavě a v následující kapitole vyčísím jednotlivé republikánské axiomy a vyčtu podmínky pro jejich nalezení ve zkoumaném ústavním textu.

Ačkoliv kořeny republikanismu sahají až k debatě o ideálním typu vlády ve starověkém Řecku, jedním z prvotních znaků propojení jedince a společnosti, který má být účasten politického dění je například Aristotelův *zoon politikon*. Tím je v podstatě položena tradice jedné z větví republikanismu tak, jak je na ně v současnosti nahlíženo a to tzv. athénský republikanismus, který staví na aktivní účasti na správě věcí veřejných skrze která je neodmyslitelná od plnohodnotného života. Ideálem dělby moci, na kterém republikánská tradice staví, se ale až následně stala starověká Římská republika. V rámci té se rozvíjí druhá větev zmíněného rozdělení a to tzv. římský republikanismus, který se snaží o naplnění svobody jednotlivce skrze nastavení veřejných institucí skrze dělbu moci. Již za jejího trvání a následně za dob římského impéria se objevují pojednání o funkčnosti vlád a ústav, které navazují převážně na prvotní dělbu vlád od Platóna. Nejznámějším autorem se stal původem řecký historik Polybios, ten ve svém díle *Dějiny* popisuje formy ústav tehdejších, či již zaniklých států a polis. Věnuje se konkrétnímu popisu jejich rysů a vývoje. Polybios rozděluje vlády na základě suveréna a pracuje s konceptem postupné degradace forem vlád do jejich necnostných podob. Jeho východiskem se stává tzv. „smíšená ústava“, tedy ústava kombinující prvky všech forem vlády, tedy monarchie, aristokracie a demokracie. (Polybios *Hist.* VI, 3, 9) Za příklad zdařilé ústavy nám dává ústavu Lakedaimoňanů, která byla díky Lykúrgovy znalosti cyklického zániku jednoduchých a jednostranných ústav vytvořena sloučením toho nejlepšího z různých ústav. Díky tomu se „žádná z forem neproměnila ve svou zhoubu“ a Lakedaimoňanům byla zajištěna dlouhotrvající svoboda. (Polybios, *Hist.* VI, 10) V tom můžeme pozorovat základní stavební kámen republikanismu a to rozložením moci mezi tři základní složky společnosti vykonávající

jednotlivé oblasti státní správy: konzuly, jejichž pravomoci byly monarchistické a královské, senát, zastávající aristokratickou pozici a tribuny lidu, zastupující demokratickou moc lidu. (Polybios, *Hist.* VI, 11) Nikdo tak nemohl být nikomu stoprocentně podřízen, aby tím ztratil statut svobodného občana, tedy *liber*, ve starověkém kontextu si ovšem musíme uvědomit, že se jedná o plnohodnotného občana polis nebo státu, do této kategorie se často řadili pouze dospělí muži, kteří se do příslušné společnosti narodili, takováto ústava tak z rozhodování vynechávala přibližně tři čtvrtiny všech obyvatel a to ženy, děti, otroky a cizince. Právě vztah pána a otroka byl příkladem dominantního vztahu, kterému se republika chtěla u občanů vyhnout. Z Říma si předmět ústavní legitimacy a republikanismus odnáší také princip tzv. „maximy“, tedy, „*co se všech týká, má být všemi schváleno.*“ (Kysela 2020: 25) Tento bod přijde na přetřes především v otázkách tvorby a změn ústavy.

V Anglii 17. století směr debatě udala Slavná revoluce roku 1688. Parlament si na panovníkovi vymohl Bill of Rights, čímž se ustálila dělba moci v podobě smíšené vlády a zároveň s revolucí přišla i zkušenost s oligarchickou vládou parlamentu. (Kysela 2020: 104) S konceptem dělby moci je neodmyslitelně spojen John Locke. Locke je prvním moderním autorem, který se dělbě moci věnuje jako tomu, co být má, máme-li mluvit o dobré vládě. (Kysela 2020: 103) Jeho vliv ovšem nezasáhl realitu tehdejší Anglie natolik, jako debatu o dělbě moci samotnou. Jeho koncept přirozeného stavu a dohodě jednotlivců na společenství se do státního zřízení projevil až v rámci budování americké ústavy.⁸ Východiskem Lockovi teorie je tzv. přirozený stav, problémem přirozeného stavu ovšem je, že chybí předem vyhlášené stálé zákony, soudy, které by podle nich soudily, i ten, kdo by rozsudky vynucoval. Proto je třeba státu (politické společnosti), jenž je ovšem jednak účelově vázaný na ochranu základních práv, jednak odvozený od primátu jednotlivců.

Nebylo to ovšem Lockovo učení, které ovlivnilo podobu dělby moci v britském politickém systému. Hlavním pilířem se stala „ideologie smíšené ústavy“ dle slov J. Thompsona z roku 1736, „nedostižné ústavy“ spojující řád a svobodu. Tato ústava byla založená na vzájemně se omezující a podporující moci krále, jakožto hlavy státu, lordů jakožto zástupců ctnostné třídy a Dolní sněmovny, jakožto zastupitelstva lidu. (Kysela 2020: 103) Tato ústava se, dle slov Jamese Madisona, stala pro Charlese de Montesquieu tím, čím se stal Homér pro

⁸ Například přispěla k vzniku slavného druhého dodatku ústavy na právo občanů držet zbraň, konkrétní motivací byla právě možnost lidu se vzbouřit proti vládě, o které lid usoudí, že nejedná v jeho zájmu. Tato debata byla otevřena především tzv. antifederalisty, kteří se obávali silného postavení federativní vlády prosazené ve federálním konceptu podoby americké Unie.

didaktiky epické poezie. (Madison 2008: 240) Na rozdíl třeba od Francie byl v tehdejší Anglii parlament „*dlouhodobě neoddiskutovatelnou součástí politické zkušenosti*“. (Kysela 2020: 104) A byl to právě parlament, který měl vyvažovat moc královu. Tato koncepce vyvažování moci se již na první pohled přiblížila ideálu spravedlivě rozdělené vlády a stala se něčím, co bude na westminsterském systému obdivovat třeba právě Montesquieu, za což je následně Federalisty kritizován.⁹ Jedním z obhájců vyvažování moci se na půdě Westminsterského parlamentu stal Lord Bolingbroke, jeho příklon k tezi, že člověk je svobodný, pokud je mu umožněno žít dle vlastních podmínek a stává se otrokem, když je na někom jakkoliv závislý ho v úvahách o svobodě jednotlivce velice přibližuje k pozdějším úvahám amerických kolonistů na kterých započala americká revoluce jako taková. (Pettit 1997: 33) Zároveň tím v podstatě naplňuje jednu ze základních myšlenek republikanismu. Bolingbroke se nebojí neomezené koruny, tento problém vyřešila Slavná revoluce,¹⁰ problém je v zadrnutí systému protivah uvnitř parlamentu ve chvíli, co král je spřažen s vládou. Bolingbroke došel k závěru, že ani parlament nemá právo zotročit poddané nebo anulovat ústavu, je totiž vůči lidu odpovědný. Ten se za běžných poměrů projevuje ve volbách, za mimořádných poměrů, při ohrožení ústavy, rebelií. Lid je zase odpovědný za zachování ústavy a svobody; „*myšlenka, která by mohla být mottem důvodové zprávy k čl. 23 naší Listiny.*“ (Kysela 2020: 111)

Příznačné je, že chybí zmínka o soudní moci. Ostatně ještě desítky let po Bolingbrokovi uvádějí William Blackstone i Edmund Burke, že Britská ústava je dobře vyváženou kombinací nejlepších aspektů monarchie, aristokracie a demokracie, kdy každý prvek blokuje nejhorší projevy čistých forem vlády, pročez není třeba nic jako judicial review, každá z větví je vybavena mocí negativní. Přitom už na začátku 17. století tu díky siru Edwardu Cokovi byly náběhy k prosazení přezkumu parlamentních zákonů prizmatem common law, realizovaly se však až v Americe.

Charles Louis de Montesquieu mění dosavadní pohled na dělení ústav podle vládce, jelikož přisuzuje jak demokracii tak aristokracii možnou formu republiky. Montesquieově formě mocenské rovnováhy nejvíce vyhovuje umírněnost aristokratických republik. Dělbá moci je základem svobodné vlády, neboť každá moc, která není brzděna jinými, má tendenci ke zneužívání.

⁹ Viz více Madisonovo přirovnání k Homérovi.

¹⁰ Vymožení Bill of Rights na králi vlastně kodifikovalo vládnutí krále v parlamentu skrz parlament.

Oba typy republik disponují dělbou moci na zákonodárnou, výkonnou (moc výkonná v oboru práva mezinárodního: mír, válka, bezpečnost) a navíc moc soudní (moc výkonná v oboru občanského: trestání zločinů, souzení sporů). Jeho model je s to obstát i při opuštění vyvažování mezi různými sociálními elementy, jak zanedlouho po jeho prezentaci ukázali zakladatelé americké Unie. (Dohnálková 2006: 19) To představuje posun oproti Aristotelovu spoléhání se na střední třídu, resp. obecnému spoléhání se na určitou třídu a stav. (Kysela 2020: 110) Tento model pak funguje i v rámci americké Unie pouze s tou modifikací, že role klasických aristokratických postů jsou nahrazeny volenými funkcemi domácích a federálních, na sobě nezávislých vládních složek.

Významnou složkou Montesquieova díla je také pozornost věnovaná mravům, což je v kontextu republikánského myšlení (aktivní občanství) dosti obvyklé; bez nich zákony a instituce nefungují řádně.¹¹ Nejde však jen o ctnosti občana, ale též panovníka: králové nemohou vládnout umírněně, pokud nesdílejí hodnoty svého lidu.

Každá z vládních složek má svůj oživující element: je jím ctnost v republikách (v demokratických rovnost, v aristokratických uměřenost, mj. jako opak přílišné nerovnosti), čest v monarchiích a strach v despociích. Z toho plyne, že různá opatření nejsou dobrá nebo špatná absolutně, ale právě jen ve vztahu k danému zřízení, jež se udrží jen při zachování svého principu: přestane-li být despota obáván, padne apod. V kontextu dělby moci se pak odráží především v občanské participaci na věcech veřejných bez které kvalitní politický systém nemůže fungovat. Tomu může odpovídat Montesquieho důraz na nutný „pohyb věcí“ který nutí vládní moc k neustálé aktivitě, jež uvádí do chodu systém brzd a protivah a tím nedojde k jeho zadrhnutí.

Kontrast tomuto myšlení o náležitostech stavů dává Madisonův absolutní realismus, který všechny činitele hodnotí jako jednotlivce a to skepticky. Kdyby byla vláda anděly řízena, nebylo by třeba žádných vnějších ani vnitřních pojistek.“ (Madison 2008: 256 – 260) Upozorňuje především na mísení funkcí ústavních činitelů mezi jednotlivými složkami státní moci. Dělbou kompetencí ve vládě není předzvěstí rozdělené moci a „Soustředění veškeré ... moci do týchž rukou, ať jedněch, několika, či mnoha, ať dědičných, samozvaných, nebo volených, můžeme oprávněně označit za skutečnou definici tyranie.“ (Madison: 2008: 239)

¹¹ Volně sem patří nálezný Pl. ÚS 33/97 (počítání času v Ústavě – čl. 50) zdůrazňující sice význam dělby moci, ovšem jen v určitém hodnotovém kontextu, včetně kulturního a mravního kontextu odpovědného individuálního rozhodování.

Madison si uvědomoval špatné institucionální nastavení americké Unie před přijetím ústavy roku 1787, především upozorňoval na vystavení některých institucí možnému převálcování neúměrně silnějšími (Madison 2008: 239), a upozorňoval, že dokud od sebe jednotlivé složky moci nebudou řádně odděleny tak, aby systém kontrol nebyl nesen jen na papíře, ale fungoval by v rámci běžného ústavního procesu, „nebude nikdy úroveň oddělení taková, aby zaručovala opravdu svobodnou vládu.“ (Madison 2008: 245)

Projevení vůle občanů vidí Madison v existenci politických stran a dodává že „*zánik (politických) stran je rozhodně alarmující pro veřejnou bezpečnost, může značit i zánik svobody jako takové.*“ (Madison 2008: 255)

V Americkém podání je ústava prvně považovaná za společenskou smlouvu mezi státem a jeho obyvateli. (Mlsna 2011: 28)

Tento přehled měl za cíl nastínit vývoj základních pilířů republikanismu a zachytit jejich postupné objevení ve společenské debatě o správné podobě vlády. Současná republikánská debata se vyvinula společně s dalšími společenskými vědami a odráží též postupný vývoj společnosti, kde již dávno v ústavních otázkách nestavíme na třech složkách společnosti, lidu, aristokracii a monarchovi. To se i odrazilo v kapitolách více, o postupném vývoje konceptů lidu a ústavnosti. V současné době je základem republikánské debaty zajištění svobody jako nedominance pro každého člověka za předpokladu rovnosti všech. Od výzkumu vztahů jednotlivých mocenských tříd obyvatel jsme se přesunuli ke zkoumání vztahů mezi jednotlivými institucemi a požadavků na občanskou společnost. Tomu se ve svém díle *On the Peoples Terms* věnuje právě Philip Petit, který souběžně s řešením podoby státních institucí popisuje i podobu funkční občanské společnosti. Právě vytyčením jeho pozice bude otevřena následující kapitola, která nabídne mantinely republikanismu, tak, jak ho Pettit ve svém zmíněném díle popsal, skrze vymezení vůči společenskovědním autorům posledního století.

Axiomy Pettitova republikanismu

Každý významný politický směr nám předkládá axiom¹², nebo množinu axiomů, z nichž mají následně vyplývat postoje ke konkrétnějším institucionálním záležitostem. Axiomy nemusí pro organizaci institucí představovat specifický podklad odůvodňující základní institucionální schéma, ale jsou dobrými odrazovými můstky pro jejich organizaci. (Petit 1997:

¹² Samozřejmě, nebo obecně akceptovanou skutečnost, základní myšlenku, nerozporovatelnou v rámci dané teorie.

11) Republikanismus využívá svých axiomů pro vytvoření specifického statutu svobodného člověka-jednotlivce, nazýván *liber*. Tomu není dána pouze svoboda něco činit, ale také jistota, že není subjektem ničící moci. (Pettit 2012: 190)

Philip Pettit se ve svém díle *On The Peoples Terms* rozvádí všechny podmínky pro ustavení funkčního republikánského státu, mezi ně nevyhnutelně patří aktivní občanská společnost. Pettit část díla věnuje právě jejím náležitostem. Pro potřeby mé práce ovšem využiji primárně pasáže týkající se institucionálního nastavení státní správy, jelikož skrze ní budu reflektovat podobu prvního ústavního zákona České republiky.

V této kapitole tak budu definovat nepostradatelné body ústavy republikánského státu, nebo státu aspirujícího na tento ideál. Budu vycházet z posledních dvou kapitol a závěru výše zmíněného Pettitova díla. Výstup by měl mít podobu seznamu ze kterého půjde jasně vyčíst které parametry budu následně hledat v textu prvního českého ústavního zákona.

Philip Pettit v kontextu ostatních politických myslitelů

Pettit ve svém díle navazuje na římsko-atlantskou republikánskou tradici. Historicky ji vymezuje vůči konceptu svobody jako nezasahování, kde příkladem uvádí koncepty Jeremyho Benthama nebo Williama Paleyho, dále také proti konceptu suveréna moci Thomase Hobbse či Jeana Jacquese Rousseaua. Odlišuje koncept republikánské svobody od dvou konceptů Isaiaha Berlina, kde ji nabízí jako třetí cestu oscilující právě mezi těmito dvěma póly. Poukazuje skrze ní na nedostatečnost čistě společenské kontroly systému Josepha Schumpetera kde neztrácuje sílu společenského vlivu, který dále rozvíjí skrze tzv. *dvojitý aspekt* demokracie. A díky vymezení se proti představě Williama Rikera o ústavních opatřeních jako nástroji omezující systém, a nabízí je jako jednu z variant společenské kontroly systému, kde pak lid rozděluje na *ustavující* a *ustavený*. (Pettit 2012: 294) Dvojímú aspektu demokracie a ustavujícímu a ustavenému lidu bude dán větší prostor dále v kapitole.

V Pettitových úvahách o svobodném rovném občanu společnosti se silně projevuje sociální citění. Výrazně se tímto blíží Rawlsovi, když představuje tezi, že pro vymahatelnost rovného zacházení ve společnosti, nemůže být sociální propast ve společnosti nepřekročitelná. (Pettit 2012: 296) Občané by měl mít právo na rovný přístup k prostředkům zajištění minimální důstojné životní úrovně, čímž se naplní rovnost příležitostí. (Pettit 2012: 297)

Od Rawlse si též vypůjčuje koncept *reflektivního ekvilibria* kde tento název používá pro

zdůraznění významu občanské společnosti, která má vládě udávat správný směr vývoje. Tímto je myšleno, že vláda nemá čistě získat od občanů mandát se kterým má nakládat podle mínění svých voličů, ovšem, že má být pod neustálým dohledem společnosti, složené z uvědomělých jedinců, kteří znají své potřeby pro naplnění plnohodnotného života¹³, a kteří díky snaze o naplnění těchto potřeb vedou společnost takovým směrem, aby ona sama tyto podmínky naplňovala a tím nutí vládu držet se v souladu s takto obecně přijímanými normami. (Pettit 2012: 308). Pettit přirovnává tuto podobu fungování občanské společnosti k neviditelné ruce trhu, kde je ovšem ekonomická síla vyměněna za balíček obecně přijímaných morálních zásad. (Pettit 2012: 307)

V druhé kapitole práce jsme se věnovali konceptu ústavodárného lidu, k němu Pettit přistupuje také vlastní cestou. Pettit rozlišuje zamýšlený a nezamýšlený vliv občanů na vládu a k tomu se podobněji dostaneme v následujících kapitolách, nyní je ovšem představit řešení problému suverénního lidu, který je pro koncepci demokratické ústavy nepostradatelný, jak jsme představovali v prvních kapitolách, zároveň ovšem není žádoucí pro republikánský režim jako takový. Pettit tím také nabízí řešení paradoxu, kde lid by měl být ustavitelem ústavy, ale zároveň jí podřízen. Zároveň vytváří cestu jak obejít nutnost přítomného suveréna, jehož znaky lid, který ustaví základní zákon, naplňuje. Lid je v republikánském systému chápán, jako skupina jedinců s pluralitními názory, kteří skrze stát prosazují své zájmy a tím ho zároveň udržují při životě. Stát je jeho nástrojem pro utvrzování potřeb každého jednotlivce a to především osobní svobody. Tuto živelnost doplňuje zmíněná funkční občanská společnost. (Pettit 2012: 309) Pettit přichází s východiskem ve formě dvojí koncepce lidu a to *lidu ustavujícího a lidu ustaveného*, „*constituting people and constituted people*.“ (Pettit 2012: 309). Ustavující lid je výše popsán lid, který potřebuje stát k prosazování svých pluralitních zájmů. Zde ovšem přichází dvojakost, jelikož tento lid, tedy soubor všech lidí dané společnosti, je sám o sobě tím státem, stát, který tento lid totiž vyžaduje k naplnění svých požadavků a svobod, nemůže být nějaká meta/fyzická věc, která by mohla fungovat sama o sobě, pak by nad ním občané sami mohli ztratit kontrolu. Občané sami jsou tedy obsahem pojmu stát a stojí nad ústavou, uvědomují si ovšem, že je důležitá pro naplnění jejich svobod. K tomu, aby se předešlo všem nedostatkům valného shromáždění všeho lidu a tím vytvořením nevyžádaného suveréna, se tedy využije konceptu ustaveného lidu a tím je lid, který v rámci státu uplatňuje svoje svobody a to prostřednictvím volených zástupců, kteří již pak na základě republikánského

¹³ Mezi které budeme řadit i potřebu svobody.

demokratického procesu provádějí vůli lidu, tedy přijímají a vykonávají zákony. (Pettit 2012: 309-310) Pokud tedy máme ustavitele a vykonavatele vůle lidu, můžeme se podívat na to, jaký stát pak bude ten legitimní.

Legitimní stát

Přejdeme nyní ke konkrétním bodům, kterými Pettit uvozuje legitimitu demokratického státu postaveného na republikánských základech. Síla legitimacy státu se odvíjí od schopnosti vymáhat lidem ustavená základní pravidla tak, aby při tom nezasahoval do stanovené osobní svobody jednotlivců, která se odvíjí od možnosti se aktivně podílet na správě věcí veřejných. (Petit 2012: 301) Stát má zajišťovat společenskou kontrolu nad doménami, které využívá k zásahu do svobody občanů (zákony, daně a další). Tato kontrola musí být individualizovaná, nepodmíněná a účinná.

Individualizovaná rovnost síly hlasu v rozhodovacím procesu, nikdo se nedostane do postavení cíleného přehlížení nebo útlaku ze strany vládních činitelů. K ochraně občanů před silou vládní moci slouží koncepce smíšené ústavy, kde v rozhodovacím procesu není jednoho suveréna s posledním slovem, ovšem početný sbor menších silových těles podílejících se na rozhodovacím procesu. Ochranou většiny před tyraníí menšiny je zřízení funkčního zastupitelského sboru, o více než jedné komoře, voleného na dobu určitou, třímající zákonodárnou iniciativu. Ovšem právě proto, že čistě účast na volbách nemůže nikomu zajistit jistotu rovnosti hlasu, protože by musel předpokládat, že má rovnocennou šanci ocitnout se na vítězné straně, jsou pro zajištění ochrany menšiny před tyraníí většiny zajištěny prostředky jako post ombudsmana popřípadě silná místní samospráva či federální vláda, jejíž postoj je v legislativním procesu neobejitelný. (Pettit 2012: 304)

Nepodmíněná cizím vlivem. Nikomu by nemělo být umožněno rozhodovat o chodu ve státě pro svůj vlastní prospěch na úkor ostatních občanů. To se týká jak vlády, které by občané měli mít právo se postavit na odpor, tak zajištění nevměšování třetích stran, nespádajících pod občanský vliv, do dění ve státě. (Pettit 2012: 302) Takový výklad by měl být možný využít i vice versa, vláda sama by neměla mít dostatečný mandát na uzavření mezinárodní dohody pozměňující jakýmkoliv způsobem ústavu státu a z ní plynoucí právní řád. Takový akt se rovná aktu změny ústavy jako takové a k tomu je potřeba zmobilizovat občanskou společnost jako lid ustavující, vláda by měla vždy přijít s žádostí o mandát, učinit takové rozhodnutí. Jedině občané mohou zhodnotit, zda je pro ně uzavíraná smlouva dostatečně výhodná. Netýká se to ovšem

pouze mezinárodního prostředí. Systém vyžaduje přítomnost kontrolních a ochranných institucí proti jakémukoliv zneužívání moci pro osobní zájem na úkor svobod a práv druhých. Pro ochranu hospodářského, finančního a dalších sektorů by měly vzniknout instituce jmenované volenými zástupci, ovšem neodpovídající jim, například centrální banku, již zmiňovaného ombudsmana, auditorské orgány a především soustavu soudů. (Pettit 2012: 306) Jednou z českých

Účinná z pohledu každého občana, který se rozhodl aktivně se zapojit do chodu státu. Člověk by neměl nabýt pocitu, že rozhodnutí, které se jakýmkoliv způsobem podepisuje negativně na jeho svobodách, je pouze nešťastným výsledkem rozhodovacího procesu, ovšem ne cílenou perzekucí jeho osoby.

Takovéto základní podmínky tedy Pettit deklaruje pro každý stát, který má za snahu předat *kratos*, tedy sílu, do rukou lidu, tedy *demos*. (Pettit 2012: 302) V následující podkapitole se zaměříme na podobu jednotlivých složek státní správy.

Složky státní moci

Pojďme se nyní zaměřit na předpokládanou podobu jednotlivých složek státní moci, nejlépe vyhovující Pettitovu konceptu. Začneme zákonodárným sborem. Pettit volí jako nejlepší možnost zastupitelské shromáždění. Odpovědné volené shromáždění je pro něj lepší zárukou uplatnění svobody projevu a záruky odbornější debaty schopné reagovat na více společenských problematik účinněji a obratněji než například těleso všelidového shromáždění. Kvalitou diskuze taky podmiňuje upřednostnění výběru volených zástupců než stálého zastoupení reprezentativního vzorku obyvatel. (Pettit 2012: 303 – 304) Jde taky o odpovědnost politiků lidu a ta může být zaručena nejlépe časově omezeným mandátem s nutností vystavit se kritice v čas voleb. To též umožňuje opětovné podřízení vládě práva, žádný ze zastupitelů by neměl disponovat možností se na neomezenou dobu vyhnout vymahatelnosti všeobecně platných předpisů. Tato myšlenka rezonovala už v Listech federalistů. Volení zástupci mohou být odpovědni jak celému národu, tak pouze vybranému prostoru státu, který by reprezentovali, jak například známe z tzv. Westminsterského systému. (Pettit 2012: 304) Specificky lepší formu Pettit neuvádí, roli zástupců vůle občanů je naplněna v obou modelech.

Ústavní podmínky v bodech

Aby mohl být stát považován dle litery své ústavy za republikánský, musí tedy jeho

ústava splňovat tato kritéria:

1. Existuje suverénní stát.
2. Ve státě není suveréna.
3. Moc výkonná, zákonodárná a soudní jsou od sebe odděleny.
4. Uplatňování státní moci je omezeno zákony.
5. Výkonná moc je rozdělena minimálně do dvou složek.
6. Zákonodárné těleso je ustaveno jako zastupitelské, s členy volenými na dobu určitou.
7. Mezi státními složkami je vyvinutý systém brzd a protivah tak, že jsou na sobě všechny složky státní moci nezávislé co se týče pracovních procesů a zároveň na sebe mají vliv co se týče přijímaných rozhodnutí.
8. Je zajištěna lidská svoboda, rovnost a důstojnost.
9. Je zajištěna ochrana většiny před menšinou a menšin před většinou.
10. Existuje pozice ochránce základních lidských práv a svobod.
11. Je zajištěna názorová pluralita a je povolena občanská angažovanost nad rámec politických stran.

Takto vytyčená kritéria budeme sledovat v textu Ústavního zákona 1/1993 Sb., jakmile k němu dojdeme přes přehled Československé a České ústavní debaty, u které si můžeme dovolit hledat republikánské tendence, začneme tedy koncem první světové války a vznikem republiky v roce 1918 a skončíme v roce přípravy Ústavy ČR a to přesně jejím přijetím dne 16. prosince 1992.

Český ústavní pořádek

Historie české a československé státnosti byla vtisknuta již do samotného úvodu české ústavy. Preambule, slavnostní provolání občanů České republiky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku ¹⁴ o odhodlanosti budovat, chránit a rozvíjet Českou republiku v čase obnovy samostatného českého státu, zobrazuje občany jako věrné *všem dobrým tradicím dávné státnosti zemí Koruny české i státnosti československé*.¹⁵ „Ústavní listina z roku 1920 navíc posloužila i jako jeden z inspiračních zdrojů při přípravě nové české ústavy v roce 1992, když

¹⁴ Viditelně otevřená otázka územních samosprávných celků tu ještě sama směřuje k naplnění historické české státnosti v podobě rozdělení v hranice tří historických zemí, které po tisíciletí tvořily (ať již jejich území dostalo napříč historií značných změn) pevné jádro zemí Koruny české.

¹⁵ Preambule Ústavy České republiky

k ní byly po pádu komunistického režimu spojovány takové pojmy jako osvědčená parlamentní tradice, demokracie, záruky občanských práv či světlejší projevy ekonomické a sociální stability meziválečného období“ (Kuklík 2020: 9)

Vznik Republiky

Ústředním motivem českých debat o ústavě se stala revize Rakousko-Uherského vyrovnání z roku 1867. Z podnětu ústavního výboru znovuoobnoveného Národního výboru vzniklo během léta a začátku podzimu roku 1918 šest návrhů možných ústav Českého státu, tyto návrhy ovšem nebyly v žádné větší míře nadále pro přípravu finální ústavy samostatného státu využity. Rychlost rozpadu podunajské monarchie ovšem i tak české akademické a politické prostředí, připravující ústavní návrhy českého státu, zarazila.¹⁶ Vyhlášení samostatného Československa 28. října 1918, a s ním spojené legislativní kroky, ještě novému státu formu nepřirklly. Samotný recepční zákon sepsaný A. Rašínem v noci 27. na 28. října, a po revizi podepsaný *muži 28. října*, v čl. 1 ponechával rozhodnutí o formě státu na Národním shromážděním „ve srozumění s Československou národní radou v Paříži.“¹⁷ (Gronský; 2005: 40)

Prozatímní ústava

V rámci sestavování Prozatímní ústavy ještě na konci října a v listopadu 1918 možné hovořit čistě o vlivu tuzemských zákonodárců a jejich předchozích právních a státoprávních zkušenostech. Zároveň též o vlivu rakouského právního řádu na ten Československý skrze Recepční zákon. Ústava svou podobu nabyla z rukou ústavodárného výboru Národního výboru a později Národního shromáždění. Jak později v její obhajobě před Národním shromážděním sám tehdejší referent komise, sociální demokrat JUDr. Alfréd Meissner vzpomínal, bylo zapotřebí, aby ústavní text vznikl co nejrychleji, tak, aby legitimizovala vznik Revolučního národního shromáždění. (Kuklík 2020: 43)

Označení Československý stát se pro Československo vtisklo i v rámec mezinárodních dohod a smluv bezprostředně po první světové válce, Versaillskou či Sanit-Germainskou smlouvu nevyjímaje. Se stvrzením republikánské formy státu se tedy nejčastěji spojuje Prozatímní ústava jako taková. Sama o sobě provolání republiky, jako výslovné spojení

¹⁶ Takto se například několikrát zmínil A. Švehla na schůzích Národního výboru v prvních dnech po vyhlášení samostatného Československého státu.

¹⁷ Čl. 1 zákona č. 11/1918 Sb.z. a n. ze dne 28. října 1918

Československého státu a republiky jako jeho zřízení, neobsahuje, ovšem ve dvou svých člancích s institutem republiky pracuje, a to konkrétně u vymezení role prezidenta jako prezidenta republiky a nařízením, že se rozsudky a nálezy soudů vyhláší jménem republiky.¹⁸ (Gronský 2005: 54–55) Přihlášení se k republikánskému charakteru státu se ovšem blíží k přihlášení se k nemonarchistické podobě státního zřízení, než ke státu stavícím na náležitostech republikánské podoby dělby moci. Veliká část kompetencí byla svěřena Národnímu shromáždění, které jak jmenovalo, tak dávalo důvěru a odvolávalo vládu, zároveň suplovalo roli prezidenta, „mešká-li president mimo hranice státu“.¹⁹ Jakkoliv bylo toto opatření přijato z důvodu nepřítomnosti kandidáta na prezidenta ve státě, spolu s celou úpravou pravomocí Národního shromáždění šlo proti konceptu dělby moci. Tomáš G. Masaryk, stejně jako další skupiny poslanců, po jeho návratu do Československa 21. Prosince 1918 text Prozatímní ústavy po jeho předložení odmítl, jakmile před Národním shromážděním složil svůj prezidentský slib, začaly přípravy na jeho revizi.

Boučkův návrh

Iniciaci vzniku Ústavní listiny 1920 podnítl sněmovní tisk č. 671 adresovaný jako příkaz ústavnímu výboru ze strany Václava Boučka, předního znalce anglického práva a Masarykova spolupracovníka společně se skupinou socialistických poslanců, „aby vydán byl zákon ústavní.“ (Kuklík 2020: 98) Samotný návrh přichází s vlastní strukturou dělby státní moci. Zákonodárnou moc dává lidu, který ji vykonává za účasti poslanecké sněmovny o 250 členech volených podle všeobecného, rovného, přímého, tajného hlasovacího práva, na základě poměrného zastoupení všemi občany ČSR bez rozdílu pohlaví, starších dvaceti jedna let. Parlament měl být jednokomorový ovšem doplněný poradním sborem, složeným z hlav nejvyšších státních a soukromých průmyslových, finančních, školských a zemědělských institucí, komor a rad. Za úkol by měl kontrolovat projednávanou legislativu, přidávat k ní pozměňovací návrhy a vracet ji tak zpět k projednání, nebo jí schvalovat. Takovýto sbor tvořící součást parlamentu by vysoce přihrával ideálu smíšené ústavy, jelikož ústavodárná moc lidu vložená do rukou parlamentu by byla kontrolována na lidu nezávislým poradním orgánem odborníků. Moc vládní a výkonná měla být svěřena státní radě volené poslaneckou sněmovnou, návrh tak nepočítal s postem prezidenta, hlavou státu se stal předseda rady. Celý proces ovšem

¹⁸ Zákon č. 37/1918 Sb. z. a n. ze dne 13. listopadu 1918, o prozatímní ústavě; pasáž „O presidentu republiky“ a pasáž „Jak se vyhláší rozsudky“.

¹⁹ Tamtéž; čl. 8

zahrnoval lid do rozhodování přímo a to tak, že mu dával pravomoc ve všelidovém hlasování podpořit či zavrhnout zákon v takové úpravě, v jaké byl vrácen poslanecké sněmovně a ta se ho rozhodla nepřijmout, dále určoval počet občanů dostatečný k vyvolání určitých druhů referend, zasahujících do všech částí legislativy. Inspirace pro tento krok jistě mohla pocházet ze švýcarského systému, tvoří tak ovšem ze systému hybrid zastupitelské demokracie s aplikovanou smíšenou ústavou a přímé demokracie. (Kuklík 2020: 98 – 102) Republikánská výhoda jasného zastoupení menšiny při rozhodování o legislativě by tak ve finále mohla být přebita většinovým hlasováním, paradoxně by zde stabilizačním prvkem jistě bylo mnohonárodnostní složení nové republiky či v předválečné době silněji patrná třídní stratifikace obyvatelstva, rozhodně se ovšem nejedná o konzistentně republikánsky formulovaný návrh. Síla přímé demokracie se mohla odvíjet také z prvotní podpory socialistických poslanců a levicových stran, návrh totiž zahrnoval ústavní zajištění sociálních jistot pro každého občana.

Díky takto předloženému návrhu se o průběh tvorby ústavy začali zajímat i předsedové poslaneckých klubů a předseda ústavního výboru A. Meissner tak začal řešit podobu spolupráce s vládou a navrhl, že tvorba nové ústavy by měla být soustředěna především v ústavním výboru. Ústavní výbor následně avizoval, že by bylo dobré přijmout obecné zásady na kterých se budou následně stavět další ústavní práce. Jakkoliv zůstal Boučkův návrh nevyužit, otevřel debatu o republikánské podobě finální ústavy nového státu. (Kuklík 2020: 102-103)

8. července 1919 vystřídala vládu Karla Kramáře tzv. rudozelená koalice sociální demokracie s agrárníky, z vlády tak vypadla národní demokracie a lidovci. Nová vláda deklarovala, že bude přípravu nové ústavy plně komunikovat s národním shromážděním a zavázala se pro řešení problematiky národnostních menšin, což ovšem přípravy i nadále oddálilo. Ostatně otázku menšin řešilo Československo společně se všemi „novými“ poválečnými státy v rámci mírových smluv dohadovaných ve Versailles, zvláště pak menšinovou smlouvou s Polskem, kterou adresoval sám předseda konference Clémenceau (Kuklík 2020: 104-105)

Přehled debaty při tvorbě ústavy detailním způsobem představuje Jan Kuklík v prvním díle svého *Příběhu Československé ústavy*, pokusím se zde z tohoto přehledu vypracovat shrnutí s doprovodným komentářem zaměřeným na naplnění republikánské ideje v rámci jednotlivých návrhů. Návrhy se obracely jak na historickou, tak zahraniční zkušenost, jako příklad lze uvést debatu o počtu komor parlamentu, kde bylo nakonec rozhodnuto ve prospěch

toho dvoukomorového, jenžto západní demokracie, které šly Československu vzorem, jmenovitě Spojené státy, Velká Británie, Belgie či Francie jimi disponovaly²⁰.

V podobném duchu následně probíhala debata o všech náležitostech ústavy. Menšinové otázky byly řešeny především v souladu se zněním menšinových smluv plynoucích pro nástupnické státy Rakouska-Uherska z jednání v Saint-Germain-en-Leye. Napříč debatou byly přítomny především argumenty podporující lid, jako legitimního držitele moci. Jakkoliv se debatovalo o konceptu finální podoby dělby moci v novém státě, nebyla známka po odkazu na republikánství, pokud nebylo zmíněno v kontextu vymezení vůči staré monarchii.

Vývoj z Československého systému

Ústavní systém Československa z doby 1948 – 1989 nemůžeme jako inspiraci Ústavy ČR opomenout, neboť řada institutů ústavního práva (zejména dominance zákonodárního sboru) z tohoto období má svůj obraz v současné Ústavě. (Mlsna 2011: 11 – 12) Je ovšem potřeba pochopit, že přejetí litery paragrafů upravujících většinu technických záležitostí komunikace složek státní správy, úpravy státních hranic a podobně, se nerovná ideovému vlivu či vtisknutí ideové podstaty přejatých technikálií ze staré ústavy do nové. Ústavní vývoj Československa po únoru 1948 do listopadu 1989 nelze započítat do výzkumu ideového vlivu na současnou ústavu České republiky. Ideová podstata jak květnové ústavy 1948 a socialistické ústavy 1960 respektive se v neustále větší míře vzdalovala nejen principům demokratického právního státu svojí literou, ovšem už jen autoritářské až totalitní prostředí ze kterého vzešly a které v prvním případě spíše zastíraly a v druhém vyzdvihovaly, nám nedovoluje pracovat s jejich ideovou základnou jako jakýmkoliv zdroji inspirace. Ústava 1948 nám již neumožňuje zkoumat jakékoliv náznaky republikánských ideálů. Vznikala za doby kdy síla prezidentských dekretů, potvrzovaná legislativní mocí, nereprezentující již rovnost všech hlasů občanů, z důvodu existence národní fronty, jako jediného politického činitele, jakkoliv to byla pouze reakce na předcházející druhoválečný vývoj. To samé můžeme napsat a dvakrát podtrhnout pro socialistickou ústavu 1960 kde se již otevřeně píše o vedoucí úloze komunistické strany, tento fenomén sám o sobě vkládá nepřiměřenou moc do rukou specifických rukou. Obě ústavy se tak nesou v duchu dominance, o republikánských ideálech v prostředí komunistické vlády nemůže být řeč.

²⁰ Jak referoval poslanec Bouček na 125. schůzi poslanecké sněmovny, jejímž východiskem bylo právě přijetí Ústavní listiny 29. února 1920.

Jednání o změně ústavy ČSSR se dostalo na půdu Federálního shromáždění po studentské manifestaci 17. listopadu 1989 o dvanáct dní později poté, co nově jmenovaná vláda Vladislava Adamce zahájila otevřený dialog se zastupiteli opozičních uskupení, předně Občanského fóra. Třetím bodem jednání obou komor FS svolaného na 29. prosince 1989 se tak stala změna ústavy ČSSR, zahrnující zrušení či změnu článku 4 o vedoucí úloze Komunistické strany Československa, článku 6 o Národní frontě a článku 16 o kulturní politice. Takový návrh přišel přímo od klubu komunistických poslanců a stal se posledním oznámením před vlastní rezignací tehdejšího předsedy FS Aloise Indry²¹, jako „*logického kroku ve vývoji událostí a také z vážných zdravotních důvodů*“. Jednalo se tak o první krok k vytěsnění konkrétní politické ideologie z litery ústavy od únorových událostí roku 1948.

Poslanec Sněmovny lidu J. Ládr například upozornil na to, že Národní shromáždění fakticky neplní funkci parlamentu, dále byly vynášeny otázky na zřízení ústavního soudu, který by podle ústavy měl v rámci ústavního systému již dvacet let fungovat. Dále zaznívala slova kritiky článku 4. a 6. proložená občasnou obhajobou. Na projednání změny Ústavy došlo až po navržení zřízení komise pro vyšetření událostí 17. listopadu na Národní třídě. Úvodní slovo si za vládu ČSSR, jako předkladatele nového návrhu ústavy, vzal Marián Čalfa a informoval o rozhodnutí vlády vypustit z textu ústavy všechny tři kritizované články. Připomněl, že vzhledem k situaci se budou muset další pozměňovací práce, započaté s úmyslem plánované přípravy nové ústavy pro rok 1990, urychlit a poté navrhl předložený návrh schválit. Začalo se tedy se spěchem a ten ústavodárným sborům již vydrží až do přijetí finálního textu o tři roky později. V návrhu vyjádření NS k vnitropolitické situaci se následně uvedlo, že NS bude usilovat o ustavení Československa jako právní ústavního státu, kde moc bude vykonávána pouze v mezích platných zákonů.

Příprava Ústavy České republiky²²

„*No to by bylo hrozné neštěstí, nemít tu ústavu!*“²³ (Broz 2016:21)

Berme v potaz, že co ústava, to promítnutí konkrétní historické zkušenosti politického vývoje a soudobých problémů daného státu, je tedy těžké porovnávat ústavy co do obsáhlosti bez nahlédnutí do širšího kontextu jejich vzniku. Toto přirovnání je uvedeno právě pro popsání

²¹ Stenoprotokol 16. společné schůze Sněmovny lidu a Sněmovny národů ve Federálním Shromáždění ze středy 29.11.1989 [online] Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/016schuz/s016001.htm>

²² Ústavního zákona 1/1993 Sb.

²³ Václav Klaus bagatelizující obavy Milana Uhdeho o včasnosti přijetí Ústavy ČR.

jedné takové konkrétní historické situace, kdy bylo zapotřebí vypořádat se s rozpadem společné federace dvou, teprve fakticky vznikajících, států.²⁴ Jednání bylo tedy vyostřené a pod tlakem politického vývoje v Česku a na Slovensku v průběhu roku 1992, kdy na tvorbu ústavy nového samostatného státu najednou nezbývalo víc, než několik měsíců.

V Česku se úlohy na sepsání ústavy samostatného státu zhostila Česká národní rada, sbor, který ústavu následně též přijímal ovšem nevzešel z řádných parlamentních voleb, kterým by diskuze o tvorbě ústavy nového státu vůbec předcházela. ČNR se stala pouze jediným, v daném okamžiku využitelným tělesem, které mohlo plnit funkci zákonodárského orgánu a „s akcelerací rozpadu česko-slovenské federace přijmout ústavu státu, který ještě neexistoval a který ani neměl ucelenou představu o svém fungování.“ (Mlsna 2011: 21)

Dne 13. července 1992 vydala vláda své programové prohlášení, ve kterém uvedla, že „má mandát k tomu, aby spolu s Českou národní radou položila základy České republiky jako svébytného státního celku, schopného samostatné existence.“²⁵ Zároveň v si v rámci prohlášení vytyčila cíl, předložit ČNR návrh Ústavy České republiky. (Broz 2016: 57)

Komise

Když z jednání o podobě ČSFR začalo být jasné, že rozdělení federace bude nevyhnutelné, byly zřízeny dvě komise pro přípravu ústavního textu nově vznikajícího státu, a to komise vládní a komise ustavená Českou národní radou.

Začněme s prvně jmenovanou komisí. Vládní komise byla jmenována vládou ČR 10. července 1992 a jejím předsedou se stal Václav Klaus, místopředsedou komise byl jmenován Jan Kalvoda, tedy tehdejší předseda a místopředseda vlády respektive, sekretářem komise se stal Cyril Svoboda a dále dvanáct dalších členů z řad tehdejších zástupců vládních stran a právních špiček, kteří ovšem byli i tak nějakým způsobem zapojeni v exekutivní aparát (C. Svoboda, M. Sylla a P. Zárecký). (Broz 2016: 15) Členy komise můžeme rozdělit na politické zástupce, v podstatě zajišťující hlas podpory svých stran pro znění ústavy v ČNR a experty, tedy členy, kteří se aktivně zapojovali do přípravy samotného textu, konkrétně tedy Vojtěcha Cepla, Dušana Hendrycha, Miroslava Syllu a Pavla Záreckého. Za jediného skutečného zástupce odborné veřejnosti bez politických vazeb považuj J. Broz D. Hendrycha, tehdejšího

²⁴ I když byla Česká a Slovenská republika ustavena jako dva státy tvořící federaci v rámci normalizačního komunistického společného státu, nedá se hovořit o dvou plnohodnotných státních útvech.

²⁵ Programové prohlášení vlády ČNR ze dne 13. 7. 1992

docenta a proděkana pražské právnické fakulty, který byl do komise jmenován především kvůli svému předsednictví komisi zajišťující přípravu nové federální ústavy, dokud z takových příprav nesešlo. (Broz 2016: 16) Ačkoliv budu nadále využívat toto rozdělení členů vládní komise, je pro kontext mojí práce důležité vypíchnout, že V. Klausovi byla svěřena možnost doplňovat komisi o další členy z „řad odborníků“, tuto možnost ovšem V. Klaus za celou dobu příprav nevyužil. Takový krok odůvodnil diskreditací části tehdejších ústavně-právních expertů účastí na tvorbě komunistických ústav. (Broz 2016: 15) Odborné vhledy do přípravy tak zajišťovaly konzultace členů obou komisí s externisty. Nutno ovšem podotknout, že jejich nezastoupení i v druhé z komisí bylo odůvodněno stejně.

Postupme nyní tedy ke druhé z komisí a to komisi ČNR. Hlavní úlohou komise bylo zřízení skupiny reprezentující názory politických stran zastoupených v ČNR a recipročně působení jako informační zdroj těchto stran ohledně vývoje tvorby ústavy. Složena tedy byla převážně právě z nominantů politických stran a to až na jejího předsedu Milana Uhdeho, tehdejšího předsedy ČNR. Politické strany byly nakonec v komisi zastoupeny takto: třemi a zároveň nejvíce zástupci disponovala ODS, po dvou zástupcích měl Levý Blok, po jednom zástupci pak měli KDS, KDU-ČSL, LSU, ODA, ČSSD, SPR-RSČ a HDS-SMS. Tím, že komise odrážela zastoupení všech parlamentních stran se, na rozdíl od vládní komise, stala platformou pro reprezentaci názorů tehdejších opozičních stran.²⁶

Pokud by se měl najít člověk, který svým osobním pohledem nejvíce ovlivnil postup příprav, byl by to V. Cepl a to přesto, že nepřišel ani s jedním písemným návrhem kteréhokoliv ustanovení. Členové komisí se shodují, že mezi oběma komisemi působil jako uznávaná autorita a že se v některých případech stávalo, že zpráva adresovaná od komise komisi byla nakonec doručena v podobě osobního Ceplova názoru. Panuje shoda na tom, že Ceplův konzervativní pohled na svět byl tím nejrazantnějším zátarasem jakéhokoliv, byť jen z části, ideového navázání na ideová východiska komunistických ústav. Podle Jindřišky Syllové mělo při patových situacích právě jeho slovo tu největší váhu. (Broz 2016: 39)

Společně s komisemi se na přípravách ústavy podílely ještě minimálně další dva aktéři, samotná vláda ČR a Václav Havel jakožto asi nejvýznamnější osobnost polistopadového dění a to i přes jeho abdikaci na úřad prezidenta ČSFR. Tito aktéři měli v rámci komisí vždy alespoň

²⁶ Například 16 poslanců ČNR ČSSD předložilo vlastní návrh Ústavy ČR, jednalo se o vyústění kritiky tehdejších levicových opozičních stran dle kterých byla příprava ústavy ČR pod silným vlivem konzervativních a pravicových názorových proudů tehdejší vládní koalice.

jednoho člena který může být identifikován jako reprezentant jejich názorové pozice, v případě vládní komise se jednalo o přímé působení členů exekutivy v komisích, v případě komise ČNR nejsilněji Havlovy zájmy prosazovala ODA, především pak V. Cepl a za ODS Hana Marvanová a Petr Koháček. (Broz 2016: 27)

Pro potřeby práce je důležité vypíchnout tyto dva vlivy právě proto, že debata ohledně pravomocí prezidenta republiky se z velké části točila především kolem síly osobnosti prvního polistopadového prezidenta a jeho vztahu s tehdejší předsedou vlády, ambiciózním Václavem Klausem. (Broz 2016: 46 – 47)

Samotný V. Klaus se do činnosti vládní komise i přes své předsednictví až na dva případy více nezapojoval, v obou případech se jednalo o intervenci ve prospěch dvoukomorového parlamentu a tedy otázky zřízení senátu, kde bylo důležité zastávat konzervativní pravicový postoj k dělbě moci, zastávající spíše konsenzus nad rychlou změnou, prosazovanou spíše revolučnějším postojem levicových stran podporujících jednokomorová zákonodárná tělesa. Obecně se takový postoj připisuje čistě pragmatické politické pozici 1) z důvodu zachování křesel pro politické předáky vládních stran, tehdy ještě působících ve Federálním shromáždění a pak také 2) snaze politicky se vyhranit vůči levicové opozici. (Broz 2016: 55) Komunikace vlády s komisí byla ovšem dle C. Svobody vystavena „komunikačnímu šumu“ z důvodu nedostatečné úrovně odborných znalostí a též vytížeností vlády jednáním o rozdělení federace, kterému byla dávána přednost. (Broz 2016: 22 – 23)

Důležitým poznatkem je samotný postoj V. Klause, jakožto mandátem nejsilnějšího činitele²⁷, k důležitosti tvorby ústavní listiny. V úvodu jsem využil citaci z rozhovoru s M. Uhem, znázorňující poměrný nezájem V. Klause o průběh jednání o textu Ústavy. K osvětlení si propůjčuji vyjádření další členky komise ČNR z řad ODS Anny Röschové. Podle ní, pro pragmaticky uvažujícího ekonoma Klause, „*věřícího pouze v tržní zákonitosti, byla představa ústavních práv, jež omezují a usměrňují „přirozený chod společnosti“, příliš abstraktní a cizí ideou.*“ (Broz 2016: 21)

S ohledem na předchozí zjištění můžeme konstatovat, že na tvorbu ústavy bylo ze strany

²⁷ Postavení předsedy vlády ČR vzešlé z ČNR se dá v tehdejší situaci považovat jako nejsilnější konsensuální mandát pro tvorbu základního zákona, i když jmenovaný zákonodárný sbor nevzešel z voleb, kde by otázka tvorby základního zákona byla na přetřes, což můžeme považovat za jeden ze základních požadavků republikánské ústavy. Pokud by ovšem rozhodovací moc o podobě ústavy stála na předsedovi vlády vzešlé z konsenzu pouhé většiny a rozhodla tak o základním zákonu nově vznikajícího státu majoritně, nemohli bychom takový úkon za republikánský považovat vůbec.

vlády pohlíženo druhořadě, případně v optice tehdejšího politického boje a to především z důvodu zamětnání dělením federace. Otázkou zůstává, nakolik nebylo k důležitosti ústavy nového státu přihlíženo, jelikož bylo spoléháno na jiné sociální, politické a ekonomické faktory, co se směřování nového státu týče.²⁸ Pokud se tedy chceme dobrat odpovědi na otázku zájmu o republikanismus v rámci debat při přípravě ústavy, budeme nadále sledovat debatu o ideových zdrojích a následně o jednotlivých sporných institutech tak, jak proběhla v rámci obou ustavených komisí.

Práce s ideovými zdroji a debata o nejdůležitějších institutech

V následující podkapitole shrneme nejdůležitější body přípravy ústavního textu, zhodnotíme náplň debaty z hlediska republikanismu a případně se pokusíme určit jak velký dopad mohly mít na podobu institutů, které mohou být v Ústavě ČR interpretovány jako republikánské.

Jedním z nejsilnějších kritických argumentů při přijímání Ústavy ČR v ČNR bylo využití mandátu z voleb předcházejících jakékoliv debatě o možném rozdělení státu a tudíž jednání neposvěcené lidem. Pokud bychom chtěli hovořit o legitimitě z pohledu republikanismu, musela by otázka přijetí nové ústavy rozhodně zaznít před volbami, jelikož by se jednalo jistě o rozhodující téma. Dovolím si tvrdit, že by takové volby měly podobu referenda o nové ústavě. Problém ovšem vyvstává ve chvíli, kdy situace vyžaduje stvoření nových institucí na hroučících se základech starého státu. Navíc vycházíme z reality probíhající rekonstrukce demokracie v prostoru po 40 let vedeném autoritářsky. Výsledky voleb 1992 určily odstředivý směr politickému vývoji v rámci federace, to tak zaměstnalo veškeré federální síly a vložilo tak velkou moc do rukou národních parlamentů, které ovšem již nereprezentují federální většinu.²⁹ S mocí, zajišťující právě vyrovnávání potenciálního pnutí přítomné národnostní většiny Čechů vůči menšině Slováků a naopak, se přestalo počítat. Zároveň nebyl využit jediný, tehdy legitimně využitelný nástroj pro vyjádření společenského postoje k rozdělení federace, a tím technicky vzato k posvěcení přípravy ústav samostatných států, občanské referendum. S trochou nadsázky můžeme tvrdit, že referendem se nakonec stala jakási společenská apatie k zásahu proti rozdělení a nakonec přijmutí faktu, že se 1.1.1993 najednou

²⁸ Například na výše zmíněnou ruku trhu.

²⁹ Sněmovna lidu se Sněmovnou národů, které mohly v rámci demokratického zřízení vyvažovat národnostní pnutí a zastávat tak respektive pozici rozhodování ve prospěch větší části obyvatelstva, zároveň pak chránit národnostní menšinu a stavět jí většímu „bratru“ na roveň, pozbyly váhy.

oba národy ocitly ve svých samostatných státech. Zároveň není možné referendum stanovit ústavu nového státu, jelikož by to byl silný prvek přímé demokracie, který by z procesu vyloučil jakoukoliv další snahu o celospolečenský konsensus, navíc ohledně úplně základního zákona země. Cesta se nám nabízí ve vykonání voleb do jednotlivých státních institucí, které by probíhaly odlišnou metodou a v delším časovém rozmezí, aby výsledky nebyly hnány emocí nepodloženou delší společenskou debatou. Tyto instituce ovšem teprve čekaly na své stvoření právě přijetím ústavní listiny. To, co ovšem vedlo tehdejší vládní představitele a předsedy komisí k zavržení možnosti přijetí například pouze prozatímní ústavy, byl kromě politických pŕetek³⁰ taky strach z možné ústavněprávní krize způsobené nedostatečným ukotvením výkonu moci v nově vznikajícím státě. (Broz 2016: 42)

„Senát za Listinu“, tak nakonec zněla dohoda koalice a opozice, kdy byl potvrzen dvoukomorový parlament a na oplátku byla do ústavního pořádku³¹ začleněna Listina základních práv a svobod (dále jen Listina). Celý kolotoč vyjednávání a s ním spojeného politikaření není třeba rozepisovat, až na argument vládní koalice, kdy vyvstala obava aby začlenění Listiny ve vlastní text ústavy nepřineslo další řadu pozměňovacích návrhu z řad opozice, což by celý proces přijmutí ústavy mohlo výrazně pozdržet, nebo úplně zastavit. Rozhodlo se tedy pro ponechání listiny v jejím znění, přijatém Federálním shromážděním v roce 1991, mimo vlastní zákonodárný proces. (Broz 2016: 44) I tak se ovšem vývoj síly listiny nevyhnul větší debatě na téma jejího obsahu, a síly hlasů k její změně, vše ovšem bylo předmětem přetahování koalice s opozicí, především v sociálních, hospodářských a kulturních otázkách. Pravicová koalice se též snažila zachování pouze těch pasáží, které vytyčují státu pouze cíle o které by měl v konkrétních společenských otázkách aspirovat, neukládali by mu je ovšem jako ústavní povinnost. Z těchto dohad nakonec vyšlo i odlišné třípětinové kvórum v ústavních otázkách v Poslanecké sněmovně a Senátu. Je ovšem fakt, že díky zasazení Listiny do ústavního pořádku se v Česku položily základy stanovení a vymahatelnosti lidských práv. Skrze v prvních kapitolách rozebíraného naplňování náležitostí právního státu započalo Česko naplňovat i jeden z pilířů republikánské formy státního zřízení.

Postavení prezidenta republiky

Prezidentské křeslo je v české historii neodmyslitelně spjato s výraznými politickými

³⁰Václav Klaus bral takovou snahu pouze jako „politickou provokaci ze strany opozice“. (Broz 2016:41)

³¹K autorství tohoto ne zcela oblíbeného termínu se

osobnostmi své doby, ať již v pozitivním či negativním smyslu. Étos silného prezidenta se mohl vyvinout ze staleté absence „českého“ panovníka na trůně, zároveň jej utvrdila persona Tomáše Garriguea Masaryka. Sametová revoluce vynesla na vrchol společenského dění Václava Havla a ten byl ještě 29. prosince 1989 zvolen za Československého prezidenta. Ve chvíli, co bylo jasné, že se federace rozdělí, na svůj úřad abdikoval. I přesto, že nezastával žádnou oficiální funkci, nebylo v očích veřejnosti a též i členů přípravných komisí myslitelné, že by se prvním českým prezidentem stal někdo jiný. Úřad prezidenta republiky tedy nebyl od začátku připravován pro abstraktní entitu člověka-nejvyššího úředníka, ovšem pro nejsilnější českou politickou osobnost své doby. (Broz 2016: 46)

Síla prezidentova mandátu byla formována diskuzí, pro kterou byla odrazovým můstkem Ústavní listina 1920 a její vymezení prezidentského úřadu. Navazovala na zkušenost prvních porevolučních let, kdy některé s kroků V. Havla, mířené proti rozhodnutím parlamentu, pomohly ke shodě nad některými s nejdůležitějších bodech prezidentských pravomocí, především například nepřípuštěním zákonodárné moci do prezidentských rukou. (Broz 2016: 47) O proměně postavení prezidenta republiky a případnému ne/posílení jeho pravomocí panují samozřejmě neshody, jako příklady obou stran diskuze můžeme uvést výklad Václava Pavlíčka, který mluví o výrazném posílení pravomocí prezidenta republiky, jelikož v parlamentní republice o jeho síle nevypovídá čistě náplň jeho pravomocí, ale především podoba jeho politické odpovědnosti. Podle jeho výkladu ústava posiluje prezidentův úřad „*na základě principu autokratické vlády*“ jelikož mu článkem 62 stanovuje list pravomocí, které může vykonat bez kontrasignace členem vlády a zároveň za ně nenese odpovědnost. (Broz 2016: 48) Naopak Aleš Gerloch popisuje postavení prezidenta v klíčových otázkách jako silně svázané a tím závislé na ústavních orgánech, ve kterých mají hlavní slovo politické strany.³²

Hlavními body jednání komisí o pravomocech prezidenta se tak stalo zakotvení nekontrasignovaných pravomocí a stanovení podmínek pro rozpuštění Poslanecké sněmovny. U „expertní“ části komise panovalo přesvědčení o potřebě posílit de jure pozici prezidenta republiky oproti podobě z Ústavní listiny 1920 právě proto, že za první republiky měla prezidentská pozice fakticky větší váhu, než jí byla Ústavní listinou připisována.³³ Měla se tak vyvážit síla prezidentského postu vůči ostatním složkám státní moci pro chvíli, kdy by do úřadu

³² Jako příklad uvádí silnou závislost v klíčových otázkách na kontrasignaci členy vlády, jejich jmenování pouze po návrhu jejím předsedou, obecně ve vztahu k vládě a Ústavnímu soud je omezen jednáním Poslanecké sněmovny či senátu apod.

³³ Např. neexistence nekontrasignovaných pravomocí prezidenta.

nastoupila nevýrazná osobnost a hrozilo by, že se pozice stane opravdu čistě reprezentativní, bez jakékoliv reálné moci. Takový myšlenkový pochod tu sedí republikánské teorii právě díky důrazu na nutnost silově vyvážit jednotlivé složky a rezorty vlády.

Rozhodování o tom, které kompetence budou podléhat kontrasignaci nebylo činěno na základě žádného promyšleného klíče, přesto se prvně rozhodlo a bodech, kde by akt kontrasignace byl nesmyslný a to především pravomoci kolem jmenování nové vlády.³⁴ Snaha byla o vyvážení nekontrasignovaných pravomocí s těmi kontrasignovanými. Za kontrasignované měla již odpovídat vláda. Debata se ještě pozastavila u jmenování členů rady České národní banky, kde se členové komise shodli, že by tento výběr neměl podléhat přímému vlivu politických stran a byl tak svěřen do rukou prezidenta. (Broz 2016: 50 – 51) Především tyto nekontrasignované pravomoce, mající formu jmenování členů rad a představitelů dalších rezortů státní správy umožňuje rozprostřít pravomoce nad správou věcí veřejných mezi co nejširší spektrum odpovědných složek státní správy komplikuje tak koncentraci mocenského vlivu v rukou konkrétní zájmové skupiny.

Aby se vyvážil přílišný vliv předsedy vlády v kontrasignačním vztahu vůči pozici prezidenta, bylo na výjezdním jednání v ÚPV v Lánech dojednáno, že svůj podpis bude moci k prezidentově rozhodnutí připojit kterýkoliv člen vlády, který k tomu může být jejím předsedou pověřen.³⁵

Posledním bodem zde bude pohled na vztah se zastupitelským sborem, což nás následně posune k ohlédnutí za jednáním ohledně podoby nového parlamentu. Poslanecká sněmovna měla být v podstatě ochráněna před rozpuštěním, jelikož se s ní počítalo jako s „*ohniskem státní moci*“³⁶. (Broz 2016: 53)

Zastupitelský sbor

Zpočátku expertní část vládní komise pracovala s návrhem jednokomorového parlamentu, který by lépe odpovídal potřebám unitárního státu, jediným, kdo orodoval za dvoukomorový parlament byl V. Cepl, který za vzor bral kongres Spojených států amerických. Koncept jednokomorového parlamentu ovšem narazil u politických zástupců koaličních stran.

³⁴ Ústavní zákon 1/1993 Sb. Čl. 62, písm. a) – d).

³⁵ Tamtéž Čl. 63, odst. 3

³⁶ Jak se vyjádřil C. Svoboda a následně jeho slova doplnila v rozhovoru J. Syllová o poznatek, že tak bylo činěno s ohledem na celospolečenské mínění, kde právě poslanci, zástupci veřejného mínění, mají mít rozhodující slovo, ne členové moci výkonné.

Ty, pravicově-konzervativní, prosazovaly koncepci dvoukomorového parlamentu. Ať již z důvodu čistě politicky-řevnivých, bylo potřeba se vymezit vůči návrhům ČSSD a LSU, či čistě pragmatických, jelikož bylo zřejmé, že jazýček na váhách moci se začíná překlápět ve prospěch tehdejší České národní rady, zatímco nejsilnější osobnosti politických stran stále působily ve Federálním shromáždění. To se následně odráželo i v debatě o podobě horní komory parlamentu, jelikož nebylo jisté, zda-li bude doplněna právě oněmi politickými špičkami, či bude sloužit pro zástupce územních samosprávných celků. „*Zájem na ustavení druhé komory zkrátka předcházet stanovení jejího účelu.*“ (Broz 2016: 56 – 57) Ze zkušenosti z parálýz zákonodárského procesu objevujících se v rámci federace bylo rozhodnuto o finálním oslabení horní komory, která tak dostala především stabilizační funkci. (Broz: 2016: 57)

Samospráva

Velkou roli v budování samosprávy hrála zkušenost s dosavadní federací. Zastupitelé za HSD-SMS představovali asi nejsilnější decentralizovaný postoj, kdy horovali za širokou autonomii pro Moravu a Slezsko a návrat k zemskému zřízení. Tento apel na uznání samostatnosti dvou dalších etnik, moravského a slezského byl asi nejbližší debatě o možné federalizaci státu, které se ovšem většina snažilo vyhnout. Rozchod se Slováky byl již dostatečným zatížením zákonodárského a výkonného procesu a jeví se nebezpečí dalšího rozkládání státu. (Broz 2016: 58 – 59) Česká republika se tak nakonec stala unitárním státem, ve kterém mělo až následně dojít k vytyčení podoby územně-samosprávných celků, kterými byly následně opětovně ustaveny kraje.

Článek 9

Klauzule nezměnitelnosti ústavy, pokud by taková změna zapříčinila změnu náležitostí demokratického právního státu, obsažená v druhém odstavci, byla podle výpovědí poprvé navržena V. Klokočkou na jednání vládní komise v Karlových Varech a následně přijata až na výjezdním zasedání ÚVP v Lánech. Prof. Klokočka měl v tomhle směru vliv na V. Havla, který tento požadavek podpořil. I tento odstavec byl ovšem předmětem sporu, jelikož taková rigidnost nebyla pro některé členy komise uchopitelná. Zároveň s tím byla snaha o co největší ideovou neutralitu ústavy. (Broz 2016: 62) Vezměme ovšem v potaz, že taková snaha se nám z republikánského pohledu jeví jako lichá, jelikož snahou o naplňování demokratických zásad v rámci právního státu, dostala ústava svůj ideový kabát, který následně potvrdil i ústavní soud svým rozhodnutím Pl. ÚS 19/93. Ústavní soud zdůraznil především fakt, že charakter státního

zřízení Česka nestojí na hodnotové neutralitě, ale že je právním státem, který již do textu vlastní Ústavy včleňuje „i určité regulativní ideje vyjadřující základní nedotknutelné hodnoty demokratické společnosti,“ dále, že „at jsou zákony státu jakékoliv, ve státě, který se označuje za demokratický a proklamuje princip svrchovanosti lidu, nemůže být žádný jiný režim legitimní než ten demokratický“ a zároveň, že „takové principy naší ústavy, jako je svrchovanost lidu, reprezentativní demokracie, právní stát, jsou principy politické organizace společnosti, jež nejsou normativně beze zbytku definované.“ (Mlsna 2011: 18) Tento příklad shrnuje základní ideové pilíře české ústavnosti. Nutno podotknout, že ÚS se později stal předmětem mnoha kontroverzí, když se svými rozhodnutími podle mnoha kritiků dostal na tenký led v otázce změny výkladu některých ústavních zákonů. Např. využitím již zmíněného odstavce 2 článku 9 v kauze „Melčák“ při průběhu politické krize.

Republikanismus v Ústavě ČR

Pojďme nyní zkusit skrze vytyčené parametry republikánské ústavy zjistit, či tedy „je“ Česká republika tak, jak byla vyobrazena v literě svého prvního zákona a to Ústavního zákona 1/1993 Sb.

Budeme sledovat jednotlivé body z řady popsané na konci kapitol věnovaných republikanismu Philipa Pettita a sledovat, jestli budeme schopni naléz jejich naplnění v člancích zmíněného ústavního zákona.

Je potřeba ještě upozornit, že v rámci ústavního pořádku byly některé postuláty přeneseny v rámcem Listiny základních práv a svobod, i když je naše pozornost předně zaměřena na zmíněný ústavní zákon, v některých bodech pro lepší kontext sáhneme i po textu Listiny, i když ta není naším primárním zájmem.

1) Existuje suverénní stát.

Tento bod naplňují Čl. 1 a Čl. 11 ústavy, které stanovují svrchovaný a nedílný stát respektive.

2) Ve státě není suveréna.

Již bylo v úvodu zmíněno, že po Francouzské revoluci se rozšířila a do ústavních systémů západní Evropy postupně usazovala idea lidu jako ustavující moci, která přijme ústavu upravující základy výkonu veškeré státní moci. Takovou podobu lidu vtiskuje jak Ústavní listina 1920, tak Ústava ČR a mohlo by se tak zdát, že je jedna druhé respektive zdrojem. Bylo by to ovšem jedno z oněch též v úvodu popsaných

pochybení, jelikož v celku můžeme u Ústavy ČR hovořit o vlivu ústavního filozofického vývoje 18. století a jelikož tento vliv sdílí i s Ústavní listinou 1920, zdálo by se, že z ní v této interpretaci vychází. Výchozí bod obou ústavních listin je ovšem onen konkrétní vývoj politického myšlení a obě tak pouze ze stejného zdroje přejímají stejný princip suverenity lidu. (Mlsna 2011: 30)

Čl. 2 tedy upravuje v odstavci 1 právě suverénní postavení lidu a v odstavci 2 mu dokonce slibuje sílu přímého výkonu moci, což se přičí popsané republikánské koncepci, místo, kde by se jí mohl článek naopak přiblížit by byl odstavec 3, ovšem služba všem občanům by již byla předcházejícím odstavcem zavržována, text je tedy z republikánského výkladu nekonzistentní a neúplný. Český lid je mocenským suverénem, kterého je stát nástrojem uplatnění této moci a ne cílem naplnění osobní svobody jednotlivce.

3) Moc výkonná, zákonodárná a soudní jsou od sebe odděleny.

„Ústava ČR vychází z osvědčených ústavních institutů, s nimiž mělo zkušenosti meziválečné československo a které se promítly do Ústavní listiny 1920. Snad nejvýrazněji se tento trend projevil v koncepci moci výkonné, která je konstruována jako „dvouhlavá saň“ vedená vládou jako „vrcholným orgánem moci výkonné“ a prezidentem republiky jako „hlavou státu“. V tomto ohledu nelze zastírat, že koncepce výkonné moci a pravomocí svěřených zejména hlavě státu byly podmíněny osobností prvního prezidenta České republiky Václava Havla, jehož adorace v převratových letech byla natolik silná, že nebylo myslitelné, aby prezident republiky neměl ve svém „vínku“ alespoň několik zásadních pravomocí, jež by mohl vykonávat bez součinnosti vlády.“ (Mlsna 2011: 17)

4) Uplatňování státní moci je omezeno zákony.

Tento bod naplňuje již Čl. 2, druhý odstavec.

5) Výkonná moc je rozdělena minimálně do dvou složek.

Díky nedostatečné reflexi zkušenosti s prvorepublikovým postavením prezidenta, nabytého vlastními pravomocemi, vedla již za úřadování Václava Havla k nectění základních mechanismů odpovědnosti za ústavní rozhodnutí. Jako příklad lze uvést zavedení praxe podepisování zákonů s výhradou, spočívající ve vracení zákonů prezidentem republiky s průvodním dopisem předsedovi Poslanecké sněmovny, ve kterém jej upozorňoval na jejich nedostatky. (Mlsna 2011: 17) Takovéto nastavení

silového vyzývání mezi ústavností se prezidentským postem nese až do dnešních dnů, kdy se do role vyzyvatele postavil prezident Miloš Zeman.³⁷

6) Zákonodárné těleso je ustaveno jako zastupitelské, s členy volenými na dobu určitou.

Zajištění střídavé obměny osazenstva obou komor zákonodárné komory vytyčením délky jejich volebního období zaručuje, že žádný ze zákonodárců nebude nikdy institucionálně chráněn od podřízení se platným zákonům. Takováto forma zajištění právního státu naplňuje občanskou důstojnost institucionálně tím, že není osoby, která by byla druhému nadřazena nevyhnutelností odpovědnosti před zákonem.

7) Mezi státními složkami je vyvinutý systém brzd a protivah tak, že jsou na sobě všechny složky státní moci nezávislé co se týče pracovních procesů a zároveň na sebe mají vliv co se týče přijímaných rozhodnutí.

Senát – Permanentní výkon zákonodárné činnosti má má v podstatě zajistit Senát Parlamentu ČR, který nelze rozpustit a který je v případě rozpuštění Poslanecké sněmovny oprávněn přijímat zákonná opatření, která podléhají schválení poslaneckou sněmovnou. (Mlsna 2011: 25)

8) Je zajištěna lidská svoboda, rovnost a důstojnost.

Ústava ČR je budována na přirozenoprávním základě, neboť výchozím bodem českého práva není Ústava ČR jako institucionální dokument, ale zejména Listina základních práv a svobod, která v č. 1 větě první deklaruje „*Lidé jsou svobodní a rovni v důstojnosti i v právech.*“ Slovo „deklaruje“ v této souvislosti používám zcela záměrně, neboť ani Listina základních práv a svobod ani Ústava ČR normativně tento postulát nezakotvila, pouze jej vyhlásila jako čelný myšlenkový bod celého českého právního řádu. (Mlsna 2011: 31)

Pro určení podstaty svobody deklarované v Ústavním zákoně 1/1993 Sb. e zapotřebí sáhnout spíše po Berlinových dvou konceptech svobody. Ústava tak nespecifikuje, kterou výše zmiňovanou variantu svobody podle Berlinova rozdělení bychom mohli očekávat. Vzhledem k historické zkušenosti a revoluční dobou po pádu režimu, který větší než vysokou měrou zasahoval do soukromí jednotlivce a nutil občana k proaktivní manifestaci zájmu o veřejné dění, nebo alespoň k jejímu předstírání, byla tendence ochránit občana před takovouto intervencí a tudíž by tak váha připadala

³⁷ Například situace ne/jmenování nového ministra kultury na návrh předsedy vlády ze srpna 2019.

spíše k variantě negativní svobody. V takovém případě by se ústavní definice vzdalovala ideálu usilovaného republikanismem. Jsou zaručeny základní sociální jistoty.

9) Je zajištěna ochrana většiny před menšinou a menšin před většinou.

Samotná ochrana menšiny, nezbytná pro zachování asi nejpředstavitelnějšího principu nedominance, je českým ústavním pořádkem naplňována principem *de jure*, díky článku 6 Ústavy či hlavou třetí Listiny. Nestabilní české politické prostředí dává této ochraně společně s funkčními a uplatňovanými zákony na ochranu lidí jiného náboženského vyznání, jiné rasy či etnika také silnou ochranu *de facto*. Česká ústava se totiž řadí mezi tzv. ústavy rigidní, která ke své změně vyžaduje širokou politickou shodu ústavodárce, konkrétně 3/5 většinou všech přítomných poslanců a senátorů, ta je v rámci českého volebního systému, který vede k nestabilnímu utváření vládních koalic a výrazné opozici senátu jen velice těžko dosažitelná. Nestabilita vládních koalic je tak paradoxně stabilizačním prvkem Ústavy a naplňuje tak nepřímou v podstatě jeden z myšlenkových pochodů Federalistů v otázce ochrany menšiny nemožností vytvoření stabilní většiny, jak se jí zabývá ve svých textech J. Madison. Ochranu většiny zajišťuje samotná podoba zákonodárského procesu, kde jsou přijímané zákony výsledkem poměrně širokého konsensu obou komor parlamentu a souhlasu prezidenta republiky. Zároveň je článkem 6 ustaveno, že politická rozhodnutí vycházejí z vůle většiny.

10) Existuje pozice ochránce základních lidských práv a svobod.

Post Veřejného ochránce práv, nebo taky ombudsmana, Ústavní zákon 1/1993 Sb. neustavil.

11) Je zajištěna názorová pluralita a je povolena občanská angažovanost nad rámec politických stran a právo na odpor občanů proti vládě.

Článek 23 Listiny

Mohli jsme si jistě povšimnout překryvu nebo naplňování republikánských ideálů v rámci ústavního textu, ovšem když se vrátíme k výzkumu debaty o vzniku ústavního textu, musíme tak jako tak konstatovat, že překryv ještě neznamená úmysl a česká ústava, i přesto, že se blíží ideálu republikánského zřízení, tak činí neúmyslně. Právě proto, že nepočítá s uceleným konceptem republikánské formy státní správy, mohou se články Ústavy navzájem

z republikánského pohledu bát, jako jsme to mohli analyzovat již u prvního článku v otázce suveréna. Snaha o ideologickou neutralitu a zasazení o nedotknutelnosti lidských práv, po čtyřiceti letech komunistické totality byly hlavním motorem, který vystřelil český ústavní vývoj do rodiny evropských demokracií, v rámci kterých (a jejich společenských debat) dochází k jevu, který jsem se snažil popsat na začátku práce, kdy průběžným naplňováním ideálů demokratického, právního státu dosahujeme naplnění republikánského ideálu. Pojd'me si tedy shrnout celý postup práce, abychom mohli zodpovědět výzkumnou otázku a práci tak uzavřít.

Shrnutí

Dokázali jsme tedy projít historickým vývojem institucí a konceptů, které si s republikanismem buď zadají a nebo jeho ideál dokáží neúmyslně naplňovat a díky tomu získali přehled o možnosti nechtěného naplňování republikánských ideálů počas vývoje československé a české ústavy. Shrnuli jsme si historický vývoj republikánských myšlenek, které vyústily v současnou republikánskou debatu ve které je nejsilnějším teoretikem Philip Pettit, jehož koncepci republikánských institutů pro státní zřízení naplňující republikánský ideál jsme si rozvrhli a popsali. Díky tomu jsme se mohli přesunout ke zkoumání českého ústavního vývoje od založení první Československé republiky až po onen prosincový den na konci roku 1992, když ČNR přijala Ústavní zákon 1/1993 Sb. Díky vytyčeným bodům jsme následně mohli jeho text zanalyzovat pohledem republikanismu a dojít k závěru, jestli můžeme českou ústavu tak, jak byla v původním znění přijata, považovat za republikánskou. Nyní se tedy přesuňme k závěru práce.

Závěr

Během své práce jsem se pokoušel pojmout co možná nejširší záběr dosavadních znalostí, které propojují obě témata, která se pokouším v práci propojit. To mě stálo množství času a výsledná podoba práce se může zdát poměrně rozsekaná, pokusím se přesto vytvořit závěr, ke kterému má práce nakonec přeci jen ústí.

Československá debata ohledně ústavy nového státu nezaznamenala kromě pár příspěvků do diskuzí ani jednu snahu o implementaci republikánského řádu tak, jak jsem jej popsal v úvodu mé práce, nebylo tedy žádným způsobem pracováno s potenciální dobovou znalostí republikánské teorie a její vliv nebyl ani vnímán v kontextu přejímání rakouských či zahraničních ústavních předpisů. To stejné se dá říci i o vzniku Ústavy ČR. Jednotlivé nalezené republikánské instituty v rámci textu či interpretace české ústavy jsou pouze naplněním

jednotlivých ideálů demokratického, právního státu, se kterými se republikánský ideál na mnoha místech překrývá. Můžeme říci, že česká ústava má dostatečně nakročeno k tomu naplnit republikánský ideál, ale to až ve znění pozdějších předpisů. Samotný text přijatý ČNR v prosinci roku 1992 dostatečně nesplňoval podmínky pro identifikaci s republikánským zřízením. Pokud jsme mohli pozorovat ideový překryv Ústavy ČR s axiomy republikanismu tak, jak jsme je mohli definovat z textu P. Pettita *On the Peoples Terms* jednalo se spíš o efekt způsobený specifičností Pettitova výkladu republikanismu, který se, díky důrazu na sociální cítění, blíží formě sociálního státu, který se Česku daří naplňovat díky širokému spektru sociální politiky.

Summary

The Czechoslovak debate about the constitution of the newly established state haven't included even one tendency of implementation of the republicanism of any kind, except a handful of comments during the process. There were no signs of the application of any of the republican ideals that could fulfill the republican discourse of that period. Same can be said in the context of the implementation of the Czech constitution, namely the First Constitutional Act of 1993 as it was implemented by the Czech parliament in the December of 1992. The main constitutional text have not fulfilled the conditions to be identified as suitable for the implementation of the republican régime within the state. It haven't suited the defined axioms of republicanism as were brought up from the Philip Pettit's work *On the People's Terms*. Nevertheless we could witness some overlaying of the institutions implemented in the constitutions with some defined in the Pettit's work, but it was only because Pettites theory of republicanism suits more for the social-democratic European regimes due to its stress on the human dignity implementing of social policies by the republican state.

Použitá literatura

- BROZ, Jan, Jan CHMEL, *Pohled za oponu: studie o vzniku Ústavy České republiky a o kontextu její interpretace*. Leges, Praha, 2016, 9787-80-7502-172-4.
- DOHNÁLKOVÁ, Hana, *Montesquieu a nejkrásnější monarchie*, Praha, Filosofia, 2006, 80-7007-235-0.
- GRONSKÝ, Ján, *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914 - 1945 I. Díl*, Praha, Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1027-2
- HAMILTON, Alexander, James MADISON, John JAY, *The Federalist Papers*, Oxford University Press, New York, 2008, 978-0-19-280592-8
- HEGEL, G., W., F., *Základy filosofie práva*, Academia, Praha, 1992, 80-200-0296-0
- KUKLÍK, Jan, *Příběh československé ústavy 1920 I.: Příprava a přijetí ústavní listiny*, Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, Praha, 2020 978-80-2464-541-4
- KYSELA, Jan, *Dělba moci v kontextu věčného hledání dobré vlády*, Leges, 2020, 978-80-7502-399-5
- LEE, Daniel, *Popular Sovereignty in Early Modern Constitutional Thought*, University of California, Berkeley, 2016, 978-0-19-874516-7
- LIPPMANN, Walter, *Veřejné mínění*, Portál, Praha, 2015, 978-80-262-0939-3
- MARCIC, René, (pojem) *Recht*. In Klose, A. (ed.): *Katolisches Soziallexikon*, Innsbruck – Wien – München: 1964.
- MLSNA, Petr, Jan KYSELA, Radovan SUCHÁNEK, Pavel MARŠÁLEK, Věra JIRÁSKOVÁ, Jan KUDRNA a Jan WINTR, *Ústava ČR - vznik, vývoj a perspektivy*, Praha: Leges, 2011, Teoretik. ISBN 978-80-87212-63-9.
- POLYBIOS, *Dějiny III: (kniha VI – VIII)*, První vydání, Praha, Arista and Baset, 2011, ISBN 978-80-86410-62-3.
- SARTORI, Giovanni, *The Theory of Democracy Revisited* Columbia University, Chatham House Publishers, inc. Chatham, New Jersey, 1987, 0-934540-46-2
- SIEYES, Emmanuel. *Qu'est-ce que le Tiers état ?* Éditions du Boucher, 2002, s. 53, 2-84824-024-5

SKINNER, Quentin, *O státě*, Oikoymenh, Praha, 2012, 978-80-7298-446-6

Teze bakalářské práce

Jméno: Otakar Pokorný

E-mail: otakarpokornyot@gmail.com

Semestr: Letní

Akademický rok: 2019/2020

Název práce: Čí republika je ta česká? Analýza vlivu republikanismu na ústavu České republiky

Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok): Letní 2020/2021

Vedoucí bakalářského semináře: RNDr. Jan Kofroň, Ph.D.

Vedoucí práce: Mgr. Tomáš Halamka

Výzkumná otázka: Jakou podobu měl vliv republikánských teorií na českou ústavu?

Nejdůležitější hesla: Republikanismus, ústava, vliv, Česko

Zdůvodnění výběru tématu práce:

Téma mé bakalářské práce jsem se rozhodl zpracovat pro přispění prací do přehledu vlivu republikánských teorií na český ústavní systém. Mou inspirací se stalo především studium republikanismu v rámci předmětu zabývajícím se vývojem podoby této politické filosofie, kde jsem se dostal do kontaktu s případy přímého ovlivnění ústav republikánskými teoriemi/teoretiky. Rozhodl jsem se nastínit podobný vliv i co se týče ústavy české.

Předpokládaný cíl:

Předpokládaným cílem mé bakalářské práce bude poukázat na vliv republikánských teorií na utváření podoby ústavy České republiky. Především bych chtěl objasnit, zdali se při tvorbě české ústavy a ústavního pořádku počítalo s východiskem z konkrétní republikánské teorie či teorií, a pokud ne, tak z jakých inspiračních zdrojů vycházeli ústavní činitel ve chvíli tvorby české ústavy. Následným rozbořením jejich teoretických původů osvětlit podobu nepřímého vlivu republikánských teorií na ústavu ČR.

Základní charakteristika tématu:

Republikanismus se dělbou moci zabývá již od rozkvětu starověkého Říma. Stal se inspirací

či východiskem mnoha teoretiků moci, filosofů, panovníků či politiků. Republikánské úvahy na toto téma se zásadním způsobem vtělily do současné podoby ústavních pořádků většiny současných států světa. Mnohé z prvních států které přijaly republikánskou podobu ústavního pořádku vycházely z myšlenkových základů republikánských teorií dělby moci. Tyto byly následně vtisknuty do jejich ústav a staly se inspirací pro ústavní činitele a zákonodárce, stojící u základů současných světových demokracií. Tento vliv v případě České republiky není zanedbatelný, přesto jen málo zdrojů se jasně věnuje zhodnocení jeho ne/přímosti při tvorbě současné podoby českého ústavního pořádku. Republika se vžila jako reference na český (a československý) stát a bylo by záhodno nastínit, co ovlivnilo její současnou podobu.

Předpokládaná struktura práce:

V úvodu práce chci nastínit politické prostředí, ve kterém česká ústava vznikala a zaměřit se specificky na její ovlivnění ústavou Československou. Následně se zaměřím na zapojení odborníků na republikanismus a právo do diskuzí o podobě ústavy nově vznikající České republiky. Za využití odborné literatury věnující se přípravám a vzniku české ústavy a stenografických záznamů z jednání Federálního shromáždění budu analyzovat podobu debaty ohledně republikánské formy ústavnosti nově vznikajícího státu. Zaměřím se především na komunikaci inspirace v konkrétních republikánských teoriích, popřípadě v ústavních systémech ostatních republikánských států, či pracích na republikánské filosofii založených. Následně shrnu podobu vlivu a inspirace republikanismem při tvorbě české ústavy a představím nejsilnější ty proudy, které její podobu ovlivnily nejvíce a jejich vliv osvětlím.

Základní literatura:

1. BALÍK Stanislav, HLOUŠEK Vít, HOLZER Jan, ŠEDO Jakub, Politický systém Českých zemí 1848-1989, Masarykova univerzita v Brně Mezinárodní politologický ústav 2003 80-210-3307-X
2. ČECHUROVÁ, Jana, Lukáš ŠLEHOFER, Karel MALÝ, Karolina ADAMOVÁ, Václav PAVLÍČEK a René PETRÁŠ. Ústava 1920: vyvrcholení konstituování československého státu. Praha: Leges, 2011. Teoretik. ISBN 978-80-87212-67-7
3. GERLOCH, Aleš a Katarzyna ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, ed. Ústavní kontinuita České republiky s československou tradicí. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2019.

ISBN 978-80-7380-749-8

4. GRONSKÝ, Ján. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1989-1992 IV. díl. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 978-80-246-1389-5
5. HAMILTON, Alexander, James MADISON, John JAY, Listy Federalistů, Univerzita Palackého v Olomouci, 1994 80-7067-390-7
6. KUKLÍK, Jan Příběh československé ústavy 1920 I.: Příprava a přijetí ústavní listiny Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, Praha, 2020 978-80-2464-541-4
7. KYSELA, Jan, Dělbá moci v kontextu věčného hledání dobré vlády, Leges, 2020, 978-80-7502-399-5
8. MLSNA, Petr, Jan KYSELA, Radovan SUCHÁNEK, Pavel MARŠÁLEK, Věra JIRÁSKOVÁ, Jan KUDRNA a Jan WINTR. Ústava ČR - vznik, vývoj a perspektivy. Praha: Leges, 2011. Teoretik. ISBN 978-80-87212-63-9.
9. PETTIT, Philip, On the People's Terms: A Republican Theory and Model of Democracy, Cambridge University Press, 2012
10. PETTIT, Republicanism: A Theory of Freedom and Government, Oxford University Press, 1999
11. SKINNER, Quentin, Liberty before Liberalism Cambridge University Press, 1998
12. SYLLA, Miroslav a Jindřiška SYLLOVÁ. Ústava České republiky 1992: Dokumenty a ohlasy. Praha: Wolters Kluwer, 2018. ISBN 978-80-7598-073-1
13. Ústava Spojených států amerických, in TINDALL George B.; SHI David B. Dějiny Spojených států amerických. Překlad Alena Faltýsková, Alena Komárková a Markéta Macháčková. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. ISBN 80-7106-088-7, str. 792 - 804

Seznam příloh

- 1: Ústavní zákon 1/1993 Sb. Ústava České republiky (Text)
- 2: Usnesení č. 2/1993 Sb. Listina základních práv a svobod (Text)